

ESCRITA POÉTICA EN GALEGO A FINS DO SÉCULO XVI: A “CANCIÓN GALEGA EN LOOR DE DON DIEGO DAS MARIÑAS PARRAGUÉS”

Rosario Álvarez e Xosé Luís Rodríguez Montederramo

1. HISTORIA TEXTUAL

1.1. NOTICIA DO TEXTO

Os dous testemuños coñecidos da “Canción en loor de don Diego das Mariñas Parragués” ocupan, respectivamente, os fols. 165r-167v e 168r-171r do manuscrito da Real Biblioteca II/1581(2) [*Catálogo RB*, t. XI, v. II, p. 155], coñecido como *Cartapacio de Pedro Penagos*. A Menéndez Pidal débese a primeira descrición ampla do contido do cancionero, que inclúe dentro do grupo que denomina “Cartapacios literarios salmantinos del siglo XVI”:

Todos estos manuscritos tienen un carácter común: son cartapacios formados por personas afectas a la Universidad de Salamanca. Se conservaron en esa ciudad, en la biblioteca de los Colegios Mayores, hasta que de ellas pasaron a la Biblioteca Real, en 1806-1807. Son, pues, una abundante y expresiva muestra de la literatura más gustada en la Universidad salmantina durante la segunda mitad del siglo XVI (Menéndez Pidal 1914: 43).

A canción que editamos está descrita dentro da segunda división das oito en que este estudioso divide o *Cartapacio de Pedro Penagos*, comezado a escribir, segundo se declara na rúbrica inicial, o 9 de agosto de 1593. Cortijo Ortiz (1995: 17-33), seguindo a Menéndez Pidal, confirma a xestación do cancionero no ámbito salmantino dos colexios maiores, ofrece unha división en seccións, que difire da de Menéndez Pidal, e unha completa descrición do seu contido. Recentemente fóronse publicando múltiples contribucións ao coñecemento da biblioteca do conde de Gondomar e as súas afeccións literarias e de coleccionista, de forma que algunhas hipóteses no seu momento valiosísimas, tales como a procedencia salmantina dos cartapacios literarios ou a identificación das súas partes unitarias, deben ser analizadas á luz deses novos datos¹.

O volume misceláneo que contén a nosa canción é un códice facticio, encadernado no primeiro terzo do séc. XIX. Na súa folla de garda un rótulo por man do séc. XVIII confirma a súa antiga localización na biblioteca vallisoletana do conde de Gondomar: «Gondomar Sal. 1-Est. 17-Cax. 5»². Este dato por si só exclúe este cancionero do fondo dos suprimidos colexios maiores salmantinos, que entrou na Real Biblioteca baixo o reinado de Carlos IV e que foi devolto á Universitaria de Salamanca en 1954. Pero a pre-

senza do conde de Gondomar vai máis aló da consignación desta antiga signatura, xa que hai varias composicións dedicadas á súa persoa³ e algunhas anotacións e copias da súa man. Así, á marxe dunhas «Octavas a las ánimas de purgatorio», ao fol. 144v, anota: «Muy buenas». No fol. 202r copia da súa man, inconfundible pola súa mala letra, a glosa a «En la cruz, que sí, que no», unha das escasas veleidades literarias do conde, e pon a súa sinatura e rúbrica. Xa no papel de lector, no fol. 7v, respecto ao «Soneto 32 de don Luis de Góngora», anota que é «Difinición de la corte».

Máis difícil é establecer as partes que integran este códice facticio. Menéndez Pidal divídeo en oito, sen explicitar os criterios que o guían, aínda que parece claro que se apoia nas distintas foliacións, nas unidades de contido, nas mans dos copistas, etc. Pola súa parte Cortijo Ortiz considérao un códice unitario con seis seccións. Esta pretendida unidade do códice lévao a lle atribuír ao compilador Penagos poemas nos que constan rúbricas habituais como «otro mío». Así, no seu comentario ao bloque formado polos fols. 144v-230v, ao que pertence a nosa canción, sinala que «por primera vez aparecen composiciones calificadas de *mías* y atribuibles a Pedro Penagos» (Cortijo Ortiz 1995: 18), se ben considera esta sección allea á intención que guiou a composición do cartapacio.

Lonxe de intentarmos establecer as unidades que compoñen este volume, o que esixiría unha rigorosa análise codicolóxica fóra do propósito deste estudo⁴, si nos parece oportuno constatar que nada permite supoñer que o referente de «mías» na rúbrica mencionada teña algo que ver con Penagos, nin que a «Canción galega en loor de don Diego das Mariñas» forme parte do *Cartapacio de Pedro Penagos*. En rigor, soamente poden ser adscritos ao labor compilador de Penagos os poemas recollidos na «tabla de este cartapacio donde ay rromañes y letras y sonetos y otras composturas muy curiosas...» (II/1581, h. [2]r-[3]r), que van ata o fol. 80, e os seguintes ata o fol. 124, que continúan a foliación antiga. A encadernación actual non garante a unidade do cancionero, que recolle materiais diversos. Menéndez Pidal ten en conta esta natureza facticia no seu exame do *Cartapacio de Ramiro Cid y Piscina* (RB II/1580), cando afirma que «El resto del tomo, aunque parece de iguales letras que lo anterior, estaba cosido aparte en la antigua colección de que se formó ésta» (1914: 309).

En definitiva, a nosa canción —ao igual có resto dos poemas non incluídos nesa unidade codicolóxica determinada pola foliación antiga— non responde á intención selectiva ou acumulativa do compilador Pedro de Penagos; por contra, para esa segunda parte do volume observamos unha xestación que podemos denominar de aluvión. Así, no fol. 179r descubrimos a presenza doutro compilador, Fr. Lucas Zarco de Morales, que traslada poemas alleos e propios. Este poeta ocasional, que se declara capelán do conde, fai a seguinte observación sobre o seu traballo:

El borrador del primer soneto no hallo y pues vm lo tiene mande ponello aquí y perdone vm que como no hago profesión desto y assí hago de mill a mill años algo,

nunca guardo borradores, y así no e hallado más que esto con que escribir a Vm, pero para echar mis faltas en la calle sobra esto [RB II/1581, fol. 180r].

E alude a continuación a outras dúas tarefas que realiza a petición do conde: «Las bullas no e podido trasladar ni picar las flores de lis que hechas están y muy buenas...». Os folios precedentes (fols. 178 e 179) conteñen os sonetos: o primeiro dedicado a don Diego Sarmiento de Acuña, o segundo ao escudo das súas armas e o terceiro á duquesa de Veraguas. O primeiro, que comeza “Si subir puedo el mal limado canto”, consérvase en tres copias e unha delas é o borrador. Parece, pois, que Gondomar observou o consello do frade e mandou poñelo nese cartapacio. Unha carta enviada a fins de 1595 [RB II/2162(41)] ofrécenos máis datos da relación deste capelán e o seu señor; nela volve sobre as bulas e di que non as atopa, pero que así que as teña as porá en romance, e menciona tamén o bordado dunhas cruces e flores. Outro grupo importante da segunda parte deste volume constitúeno os poemas de Fr. Miguel Cejudo, con quen Gondomar mantiña relación epistolar, na que consta o envío por correo ordinario como medio de transmisión poética deses textos⁵. Un deses poemas está dedicado ao conde (véxase transcripción en *Apéndice*).

Pero máis importante polo que afecta á nosa canción é a nota, á fin dunhas coplas, que di: «Después de averse conpuesto es[tas] coplas, conpuso las que se siguen don Gaspar de Teves». As coplas atribuídas a Gaspar de Teves, que comezan «Vino desde tierras lueñas», ocupan o fol. 164r-v, e no seguinte folio comeza a «Canción Galega en loor de don Diego das Mariñas Parragués». É obvio que, dado o carácter de aluvión que impera na conformación do cartapacio, este criterio de contigüidade non abonda para propor a atribución da canción a don Gaspar, pero impón o exame doutros datos que lle atanguen. Pola correspondencia de Melchor de Teves, seu tío, co conde de Gondomar, coñecemos a afección poética de Gaspar e algúns datos biográficos:

- 1596, maio 8. Melchor de Teves, desde a Coruña, dá noticia a Diego Sarmiento de Acuña da visita do señor arcebispo de Santiago: «le emos visitado todos y el a nosotros en nuestras casas y así emos quedado mui amigos y le emos echo toda la cortesía del mundo». E, ao remate, comunícalle que «las coplas bi, y las unas son de d. Luis de Góngora, y las de d. Gaspar son mucho mejores y de hombre que aún en disparates es más conçertado». Comunica tamén a chegada do «adelantado por general de la mar y trae la armada a Ferrol y con ello le da el gobierno de la tierra porque no aya tantas caveças...» [RB II/2109, 51].
- 1596, xullo 12. Melchor de Teves informa a don Diego do seu desexo de que Gaspar vaia co Adiantado: «A d. Gaspar escribo que se baya con el adelantado y que no aga otra cosa y al adelantado que se lo mande». E láíase de que malgaste o seu tempo en Valladolid: «Es lastima que esté haciendo coplas en Valladolid tinien-do tan buen sugeto para serbir» [RB II/2109, 55].

- 1596, xullo 13. Melchor de Teves insiste na necesidade de que Gaspar se empregue no servizo do Adiantado: «A d. Gaspar escribo se baya con el adelantado o se venga aquí con esta ocasión». Menciona a morte da súa cuñada, que é a nai de Gaspar: «No a sido posible disimular la muerte de mi cuñada porque se divulgó de manera por cartas de Madrid y por el prior de Puentes Deume su hermano que me a sido forçoso sacar lutos a toda prisa» [RB II/2109, 56].
- 1596, xullo 23. Melchor de Teves, finalmente, participa a Gondomar a resolución do seu sobriño Gaspar de Teves: «Parézeme que don Gaspar tomo una rresolución de hirse con el adelantado si toma mi parecer por que ninguna cosa le está tan bien ni a nayde tiene tanta obligación en España. Debe de estar sentidísimo de la muerte de su madre e yo lo estoy también, que hera la mejor muger del mundo» [RB II/2109, 57].
- 1596, xullo 30. Francisco de Villapadierna dende Valladolid, anota no post scriptum da carta que envía ao conde: “Olbidábaseme ese romançe al tiempo que yço todo este mayo mui aspero, es de Gaspar de Tebes” [RB II/2157, 304].
- 1596, outubro 15. Francisco de Villapadierna menciona, dende Valladolid, a morte de Gaspar de Teves [RB II/2157, 1].

Tal e como se deduce da alusión ao río Mandeo⁶ no v.18, o poeta sitúase nalgún lugar das súas ribeiras, pero non puidemos localizar datos que sitúen este Gaspar de Teves nesa contorna, aga a mención de Pontedeume na carta de 13 de xullo de 1596 citada arriba. É máis, nin tan sequera puidemos comprobar o vínculo da orixe da familia Teves co reino de Galicia, aspecto imprescindible para fundamentar a atribución do poema a Gaspar. As pesquisas nesta liña foron bastante infrutuosas, salvo raras e breves alusións a unha procedencia galega indeterminada ou dalgún lugar impreciso da fronteira entre Galicia e Portugal (Crespo Pozo: IV 406 e 422, cit. O. C. [i.e. Oxea – Cadaval, BNM Mss. 6631 e 3998]).

O único dato relevante para afirmar a natureza galega de Gaspar, pero obviamente insuficiente, é o parentesco de irmandade da súa nai co prior de Pontedeume, que se desprende da carta mencionada arriba datada en 13 de xullo de 1596. En definitiva, tan só novas aportacións que contribúan a identificar o prior de Pontedeume ou engadan datos biográficos sobre o propio Gaspar poderán confirmar ou rexeitar esta hipótese de atribución do poema⁷.

1.2. AS DÚAS COPIAS, A TRANSMISIÓN

E A OCASIÓN DO POEMA

Segundo sinalamos arriba, existen dúas copias do poema. No seu aspecto máis externo, a que ocupa os fols. 165r-167v (A) é máis limpa, sen emendas nin riscos; a copia B, nos fols. 169r-171r, é menos pulcra, presenta riscadelas, correccións interlineais e engadidos. As variantes máis significativas de B respecto de A son as seguintes:

- (a) No v.1 *B* escribe *Ora se<a>*, con <a> sobreescrito, pero *A* mantén *Ora se*.
- (b) No v.5 *B* emenda *pois* sobre a forma castelá *pues*; *A* le igualmente *pois*.
- (c) No v.6 *B* insire <e> sobrepoñéndoo en *quentr<e>as*; para maior claridade fai unha chamada á marxe esquerda para anotar *e as*; *A* escribe *quentre as*.
- (d) No v.35 *A* parece que escribe <enlos> e logo emenda en <enlos>, en *B* lese <enos>.
- (e) No v.52 de *B* o segundo *a* de *cabaleria* está escrito sobre outro grafema e clarifícase a emenda reescribindo *cabaleria* na marxe; en *A* lese *cabaleria*.
- (f) No v.60 de *B*, fin da estanza VII, sáltase á estanza IX. Eméndase cunha chamada co signo # que remite ao folio 171r, onde, con letra máis descoidada, se inclúe a estrofa que *A* sitúa no lugar que lle corresponde.
- (g) O v.86 está escrito a continuación na interliña e como substituto dun verso riscado, onde parece lerse <chegou tant'a colmo a tua gran ventura> ou <chegou asta colmo a tua gran ventura>, en lugar do definitivo <non ves tua dita o ollo e gran ventura>, coma o que figura en *A*.
- (h) No v.95 *B* risca *enbreue* en <que enbreue por eles> para emendar con <que por eles enbreue>, que é o que le *A*.
- (i) No v.97 *B* escribe <e acharas bondad>, mais logo risca *bondad* e emenda en <e bondad acharas>, que é a lectura de *A*.
- (j) No v.98 *B* superpón *terran* á forma riscada <tendran>; *A* le *terran*.
- (k) No v.107 *B* risca <Porque>, que non fai sentido co que vén a seguir, e introduce *face*, lección tamén de *A*.

Esta lista de emendas na copia *B* presupón, pola súa natureza, a intervención dunha man autorizada, en particular as que numeramos como 6, 7 e 8. Ademais, a emenda 6, que refai por completo un verso, riscando outro preexistente, totalmente distinto, exclúe a posibilidade de que *B* sexa un testemuño derivado de *A*. Tampouco se aprecian erros comúns que permitan remontar ambas as copias a un mesmo testemuño. Por outra banda, sen ser obrigado, nada impide considerar, que *A* sexa traslado en limpo de *B*, introducindo variantes típicas de copista, debidas en moitos casos a vacilacións propias de quen non está familiarizado coa escrita en galego⁸.

Máis difícil é establecer a identidade das mans. Por algúns trazos ms. *A* parece de man diferente da de ms. *B*, en particular polos grafemas <g> e <d>, pola maior profusión de <ç> en *A*, trazado de xeito diferente, pois o diacrítico neste texto é unha coma que deixa a parte cóncava cara á esquerda <,>, mentres que en *B* abre cara á dereita <,>, e, igualmente, porque o trazo predominante das vibrantes é tamén distinto. En canto á man das emendas en *B*, o seu menor tamaño dificulta unha identificación segura coa man do texto en que se insiren e coa man da estrofa engadida.

Se denominamos *B1* a copia *B* sen emendas nin estrofa engadida, podemos conxecturar que o escribente ten ms. *B1*, borrador autógrafo ou traslado que podería cote-

xa co orixinal ou outra copia autorizada, non conservada, que en todo caso por emenda de *B1* obtén *B*, que a partir desta copia emendada se fai ms. *A* e que logo se insiren as dúas copias no cartapacio.

En definitiva, é necesario presupor a intervención do autor, ben por medio de borrador autógrafo ou copia autorizada, ben por corrección directa. A outra posibilidade —emendas de escribente *motu proprio*— non parece moi viable, especialmente pola eliminación e substitución total no devandito v.86. En calquera caso, os datos expostos si parecen suficientes para xustificar a adopción de ms. *B* como texto base para a nosa edición.

2. O DEDICATARIO, DON DIEGO DAS MARIÑAS PARRAGUÉS, E O CONTEXTO DA CANCIÓN

En Pardo (1657: 408-409), a quen segue Vaamonde Lores (1917: 181-187), atopamos quizais a máis temperá noticia biográfica do dedicatario da canción, don Diego das Mariñas Parragués, e talvez a máis precisa. Os datos que achega resolven boa parte das alusións históricas do poema⁹:

Don Diego de las Mariñas, que fue paje del Señor Rey Don Felipe el Segundo, hallóse con el Señor Don Iuan de Austria en la guerra de Naverino en la Goleta, y Tunez, Sirvió en Flandes hasta que murió este Príncipe, fue a la jornada de Aragon à su costa, hizole merced à la buelta su Magestad del Abito de Santiago, y juntamente le mandò gouernar la gente de guerra de Galizia, honròle muerto su padre, el señor Rey Don Felipe Tercero, cō el oficio de Gentil-Hombre de la boca, y con el de Escriuano de raciones del Reyno de Napoles, despues le hizo Mayordomo mayor de los Principes de Saboya, Gouernador, y Capitan General del reyno de Galizia, y Presidente de la Audiencia de la Coruña, y Cauallerizo mayor del Príncipe Filiberto, à quiẽ acompañò en las jornadas de Napoles, y Sicilia, dandole su Magestad la Encomienda de Bisagres junto a Cordoua, para ayudas de costa, murió en las Costas de Grecia, sin dexar sucesion, sirviendo el oficio de teniente de Principe de la mar, aviendo sido casado con Doña Mariana de Velasco, hermana de Don Alonso de Velasco primer Conde de Rivilla, (...) por cuya muerte entraron en el señorío destas casas los Señores de la de Torès.

O hábito de Santiago foille concedido en 1593 e por esas datas era nomeado Gobernador e Capitán Xeral de Galicia¹⁰, nunha etapa en que este reino asumiu un papel de primeira orde nas empresas militares da Monarquía. O seu empeño máis recoñecido foi a fortificación da cidade da Coruña, que desde o seu nomeamento viu avances moi notables respecto aos levados a cabo polo seu predecesor. Xa en xuño de 1594, Mariñas comunicaba ao rei «el inicio de las obras de la muralla en la zona del convento de S. Francisco y las del castillo de Santa Cruz» (Saavedra Vázquez 1996: 117, n. 137). Arredor desa data, 1594, debeu de escribirse a Canción, segundo se desprende das estanzas VIII e IX que refiren o labor de fortificación que don Diego emprenderá na Coruña.

Hai diverxencias importantes respecto ao lugar de nacemento, polo menos entre as testemuñas que constan no expediente para a obtención do hábito de Santiago [AHN

Órdenes Militares, 4917], que lle atribúen o Caramiñal, Parga, Santiago, Xunqueiras ou, incluso, Valladolid. Máis precisos, con todo, parecen os que o sitúan no Caramiñal:

...a parecer deste testigo [Eliseo de las Alas, de Santiago], será de más de 32 años, no sabe do nació el dicho Don Diego pero su naturaleza es del dicho reino de Galicia por lo que toca a su padre, que se llamó Gonçalo Perez de las Mariñas, que vivió y tenía su casa en el Caramiñal;

...tiene su casa en Junqueras, junto a la Puebla del Deán, y es natural del Reino de Galicia;

...es vezino y natural del Caramiñal, que está pegado con la dicha villa de la Puebla;

...es natural y tiene sus casas en Junqueras, quinta parte de legua de la dicha villa del Caramiñal.

A data de nacemento é tamén imprecisa, pois a idade que lle asignan as mesmas testemuñas das probas, realizadas arredor dos anos 1592-1593, oscila entre os 30 e os 40 anos, co que o nacemento debe de situarse na década dos cincuenta; Sánchez Cantón (1965: 229), sen citar fonte exacta, fíxaa en 1551.

Casou con Mariana de Velasco, irmá de don Alonso Velasco conde de Revilla, e faleceu nas costas de Grecia sen deixar descendencia. A data da morte dedúcese pola carta que o mencionado Alonso de Velasco envía ao Conde de Gondomar o 26 de novembro de 1619, na que manifesta o seu pesar pola morte de Diego das Mariñas:

Lastimado me a la falta de don Diego de las Marinas, porque, señor, es el morir cosa que, deprisa y por islas y mares, debe de aflixir mucho, y en berdad que es falta de ffe y aun locura no mirar bien esto [RB II/2173, 38].

O ámbito festivo e cerimonial parece o máis apropiado para explicar o contexto en que se produce e recibe este tipo de poesía encomiástica, e a existencia de varias copias, se consideramos a súa xestación previa e allea á participación do recompilador do cartapacio, apoia esa hipótese. Sirva a modo de ilustración, o modelo de transmisión poética habitual nos séculos de ouro descrito con detalle na *Relación del regozijo y fiesta que la casa del Illmo. cardenal* [Rodrigo de Castro] *hizo con la nueva de su creación* [BGUS Ms. 2405, fols. 100r-103r], celebrada en Sevilla con motivo da promoción a Cardeal de don Rodrigo. Este precioso documento testemuña unha cerimonia na que a poesía ocasional ten un papel central; así, por exemplo, a cuadrilla procedente do reino de Galicia, formada «por seis gallegos enbiados de los concejos de Monforte, Sarria y Lemos a dar el parabién al Illmo.» —na que curiosamente o personaxe de Gómez das Mariñas é cuadrilleiro maior, ó igual que noutras cuadrillas se serven de personaxes históricos ou mitolóxicos—, espalla ceduliñas entre o público cunha letra que di «Plus Ultra», xunto con outros motes, ademais das que envían ó propio cardeal:

La letra que por calles y plazas esparzían era Más y más / hasta llegar do no ay más... La que al cardenal embiaron fue del Plus Ultra de divisa... La que la cuadrilla embió

junta en señal de su embajada fue: De Monforte, Sarria y Lemos / venimos, que es patrio suelo / al parabién del capello. Acompañaron estos motes otros muchos y muy agudos que por alegrar las gentes con la capa de pecadores se esparcían. Fue la quadri-lla de las letras, por ser todos los de ella consagrados al Helicon y Pindo. Fue quadri-llero Gómez das Mariñas, no poco conocido en casa del cardenal por su officio [BGUS MS. 2405, fol. 102v].

O contexto da nosa canción antóllasenos moi semellante ó descrito, e, polo tema do poema, o seu motivo podería ser a recepción do eloxiado na Coruña como gobernador e capitán xeral do reino, ou a entrada da súa muller nesa cidade, feito este último documentado no acordo de 12 de agosto de 1594 de facer festas en honra da chegada de Mariana de Velasco, muller de don Diego das Mariñas:

“En este ayuntamiento el dicho corregidor propuso la benida de la muger de don Diego de las Marinas a cuyo cargo esta la gente de guerra deste Reyno y la benida del arzobispo de Seuilla, por lo qual convenia hazelles fiestas y se corriesen toros” [AHMC *Libro de actas*, 62v].

Este documento e a alusión expresa á esposa nos dous versos finais do poema alicerzan esta suposición. De por parte, as varias mencións de convites a festas en Santiago e na Coruña apoian o gusto de dona Mariana por estas celebracións; así, no segundo período en que están en Galicia, posterior á data de redacción do noso poema, o concello de Santiago organiza festas en honra dela, nun acordo de 12 de xullo de 1606:

En este consistorio se hordeno que se hagan fiestas a la Señora Doña Mariana de Velasco, mujer del gobernador don Diego Parragues de las Mariñas, Capitan General en este reyno a echo como convenga fiestas son a las siguientes; en la noche, que es catorce, una mascara y hombres en las bentanas por toda la ciudad de las lunbre-ras, se haga pregon lo del mezlara se encarga al señor alcalde da Roza y al alcalde Martin Rubio, provisor general y al señor Jacome Luaces y alguacill mayor. Y ansi mismo y se corran quatro o seis toros buenos, los quales se encargan a los regidores Lope Osorio y Jacome de Luaces para que los hagan torear, buenos y con esto cun-plan los carnyceros con los toros del señor Juan, y ellos lleven el precio conforme a la bondad dellos y los señores alcaldes. Ansi para que el señor beedor y portero haga traer garachas de cañas y se haga un juego de cañas, en la calle del Preguntoiro, el cual se encarga a los regidores don Francisco de Figueroa y don Alonso de Cisneros, para que lo agan en la mejor forma que les paresziere y se haga libranza... (Goy Diz 1999: 294-5).

Se temos en conta que nas ordenanzas da Real Audiencia se establece que os fami-liares do gobernador non teñen dereito a honras oficiais, e só se indica que as súas mulle-res teñan asentos decentes cando concorren ás festas (Fernández Vega: I 156-7), a excepcionalidade de dona Mariana como dedicataria de honras oficiais realza e encare-ce a posición e recoñecemento social desta familia. Para a progresiva consolidación das festas e cerimonia públicas como factor de cohesión do entramado institucional e social e recurso de propaganda orientado a robustecer a imaxe da monarquía, na Galicia de finais do séc. XVI, véxase López (1998, 2001).

3. O POEMA

3.1. ESTRUCTURA ARGUMENTAL

O modelo que imita a canción parece ser a Égloga IV de Virxilio, de tema político, dedicada ao nacemento do fillo do cónsul Asinio Polión, a quen se profetiza un rexeimento de paz, nunha nova idade dourada. Fronte ao estilo humilde da poesía pastoril, Virxilio eleva o ton para adecualo á transcendencia do tema, xa que «el campo no es de todos recibido»¹¹.

A primeira estanza da nosa canción é unha invocación á «Musa Galega» para que, con ocasión dun caso milagroso que se ofrece, abandone o «burel cuitado e feo» con que ata agora se vestiu e entre a compartir a fama e o Parnaso coas outras nove musas. A segunda estrofa continúa esta invocación á musa, á que pide que, a pesar do previsible pouco aprecio que vai ter na cidade, erga a súa voz e faga que resoen «froitas, árbores e viñas o sangue escrarecido das Mariñas». No v.8 desta estanza menciona o río Mandeo, que rega as Mariñas, soar orixinario do apelido de don Diego.

Estas dúas estanzas teñen un claro eco virxiliano. A invocación á «Musa Galega» correspóndese coas «Sicelides Musae», as musas sicilianas, que se remontan a Teócrito e inspiran a poesía pastoril, de ambiente campestre: «Sicelides Musae, paulo maiora canamus» (Ecloga IV, 1; «Un poco más alcemos nuestro canto / Musa...», Cuevas 2001: 219). O pouco agrado con que a canción galega vai ser recibida fóra do ámbito campestre e a insistencia en elevar o ton son dous motivos tamén coincidentes, que o poeta latino reflicte en dous versos: «Non omnis arbusta iuvant humilesque myricae; / canimus silvas, silvae sint consule dignae» (Ecloga IV, 2-3; «El campo no es de todos recebido, / y si cantamos campo, el campo sea / que merezca del Cónsul ser oído», Cuevas 2001: 219).

Os versos 9-10 aluden á ‘novidade’ ou ‘noticia’ que constitúen estes versos —*noua*, *albrizas* ou *primizas*—. Lidos á luz dos versos de Virxilio, anuncian o inicio dunha nova idade, compartindo co latino o topos do retorno da Idade Dourada: «iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna; / iam nova progenies caelo demittitur alto» (Ecloga IV, 6-7; «y la doncella virgen ya es llegada, / y torna el reino de Saturno y Rea. / Los siglos tornan de la edad dorada», Cuevas 2001: 219-220). Este eco virxiliano presentounos unha seria dúbida na lectura do verso 9, con dúas opcións igualmente válidas desde o punto de vista lingüístico: sen pleno convencemento, baseándonos en razóns entoacionais e rítmicas, mantemos na nosa edición «e en pago de tal noua e tas albrizas / recibe do teu verso estas primizas», interpretando *nouas* como substantivo e *tas* como plural do identificador *tal*, aínda que non descartamos totalmente a moi suxestiva lectura *nova etas* (i.e. ‘aetas’), «e en pago de tal noua etas, ¡albrizas!, / recibe...».

A estanza terceira alude a un galego que por ese tempo cantou as profecías que esperan ao «barón santo» de Sevilla, a quen se atribúe unha media galeguidade, un trazo do que se serve o noso poeta para gabar a íntegra galeguidade de don Diego, que «por todas as partes» é galego, e por tanto o máis xusto destinatario dunha canción galega. É moi

posible que ese varón santo sexa Rodrigo de Castro, cardeal-arcebispo de Sevilla, que nesas datas viaxou a Galicia para fundar o colexio da Compañía de Monforte e gañar o xubileu, cunha visita anunciada á Coruña, circunstancia pola que o concello da cidade acorda organizar festas¹²; ora ben, esta identificación ofrece dúas dificultades: en primeiro lugar, parece excesiva a cualificación ‘varón santo’, e, en segundo lugar, pese ao seu nacemento en Valladolid, a súa plena natureza galega é incontestable. A primeira obxección pode resolverse, tendo en conta que o panexírico ben pode aceptar a hipérbole; da outra parte, a media galeguidade, máis que facer de menos a don Rodrigo, que sempre manifestou ser oriundo do reino de Galicia, pretende, como xa sinalamos, enxalzar a máis cabal de Diego das Mariñas¹³.

O ambiente sevillano da época era propicio para composicións semellantes á aludida na nosa canción. Dámaso Alonso (1972) estuda un manuscrito de xustas literarias en honra de santos de Sevilla escrito entre os anos 1593 e 1600 e recorre sucintamente a tradición sevillana deste xénero, remontándose ata 1531. Este manuscrito [Biblioteca del CSIC, R.M. 3879], con todas as composicións do certame e outras de distinta procedencia, debuxa un marco no que puido perfectamente xurdir un panexírico do cardeal, auspiciador ademais de múltiples festas en honra de santos. As virtudes de don Rodrigo e mais o seu peso na corte e no estamento eclesiástico eran o bastante recoñecidos como para ser cantados por calquera rimador; así, o cronista de Sevilla, Diego Ortiz de Zúñiga (1677: 581), no ano 1593 dos seus *Annales* anota:

...y era el Arçobispo por estos tiempos grandemente amado y reverenciado de sus subditos, por sus excelentes obras en el gobierno y en el socorro de los pobres.

As dúas estanzas seguintes, a IV e a V, son unha exaltación da liñaxe dos Parga e dos Mariñas. O máximo aprecio que del se ten nos reinos de Castela, onde «os da uosa liñaxe son primeiros» (v.40), contrasta cunha consideración máis discreta en Galicia. No momento en que se escribe o poema, Gómez Pérez das Mariñas, xunto co seu primo don Diego, é talvez o membro máis representativo da familia dos Mariñas, pois tras ser elixido para correxedor de Logroño e Calahorra e honrado co hábito de Santiago, foi encomendado por Felipe II en 1589 para desempeñar o cargo de Gobernador e Capitán Xeral de Filipinas (Vaamonde Lores 1917: 206). En Galicia, en cambio, a presenza desta casa era pouco notoria fronte ó papel desempeñado en épocas anteriores; así, deixando á marxe ó máis coñecido Gómez Pérez das Mariñas, que na batalla de Altamira derrotou ó arcebispo Fonseca, convén salientar a Fernán Pérez Parragués, primeiro dos Parga en entroncar cos Mariñas, que participou en tódalas loitas civís do seu tempo, «dando siempre muestras de extraordinario valor, especialmente cuando prendió al famoso Alonso de Lanzós, hecho por el que fué espléndidamente recompensado por los Señores de Andrade» (Vaamonde Lores 1917: 143). Da gabanza da liñaxe descende ao dedicatario, que, saído de tal planta e curtido en tantas guerras, trae a paz á súa terra.

As estanzas VI e VII recollen os feitos de armas de don Diego. Menciónase o recoñecemento de Felipe II, que valorando a súa prudencia e cordura o escolleu para pacificar o reino de Aragón, ao lado e como conselleiro de Vargas. A ocupación de Zaragoza a fins do 1591 é un episodio ben coñecido da España de Felipe II (véxase, p. ex., Almirante 1923: II, 420), e Alonso de Vargas foi o encargado de dirixir esta operación militar.

A estanza VIII incide no tópico da inmortalidade da fama: «de siglo en siglo, por millós de anos, / dure a vosa memoria entre os humanos» (vv. 79-80).

As estanzas IX e X parten do lamento polos danos sufridos pola cidade da Coruña a mans do herexe, en alusión directa á destrución causada polo ataque de Francis Drake, coa profecía de que en breve tempo por obra de don Diego será reconstruída e completamente fortificada.

A derradeira estrofa contén a petición de que, aínda que don Diego alcance merecidas honras máis altas —como o goberno de Flandres, que por eses anos é a culminación do *cursus honorum* de home de corte—, honre a súa patria e axude a evitar a guerra. Nos últimos versos o poeta, usando unha frase formularia, desexa a don Diego que se logre ben coa súa esposa, «honrada, principal e tan fermosa» (v.110), arela que non se cumpriría ao morrer don Diego sen descendencia, pois na época non había outro logro matrimonial que non fose este.

3.2. MÉTRICA

O poema está composto por once estanzas, forma estrófica que alcanzou o seu apoxeo nos séculos de ouro en cancións, églogas e comedias, de xeito que só en Lope de Vega poden rexistrarse polo menos 13 tipos distintos de estanzas. Por regra xeral, combinan versos de arte maior e arte menor:

Se cultivaron igualmente las variedades extensas y graves, recargadas de endecasílabos, y las combinaciones breves y ligeras, más inclinadas a aumentar la intervención de los versos de siete sílabas (Navarro Tomás 1991: 253-254).

En canto ao número de versos que poden concorrer nunha estanza, o preceptista Francisco Cascales (1975: 240) considera que «la menor estancia no lleva ni puede llevar menos de nueve versos, y la mayor veynte y quatro»; a rima é fixada libremente polo poeta.

O noso autor emprega estrofas de dez versos, en dúas combinacións métricas de heptasílabos e hendecasílabos, case idénticas, que se sucede nunha sorte de alternancia:

- (a) 7a-11b-7a-11b-11c-11c-11d-7d-11e-11e (estanzas I, III, V, VIII, X);
- (b) 7a-11b-7a-11b-11c-11c-7d-11d-11e-11e (estanzas II, IV, VI, VII, IX, XI).

O conxunto de once estanzas que integra a nosa composición obedece á denominación que o propio autor lle dá, é dicir, constitúe unha canción. O mencionado preceptista define así esta forma poética:

PIERIO.— ¿Y qué es canción?

CASTALIO.— Una composición magnífica y espléndida, dividida en partes a solo un pensamiento endereçadas...

PIERIO.— ... ¿Porqué llamáis la canción dividida en partes?

CASTALIO.— En esso aludo a la textura de la canción, la qual consta de partes que llamamos estancias (Cascales 1975: 237).

Outros conceptos que definen a *canción*, segundo Cascales, son tamén de aplicación á nosa. Así, as once estanzas respectan o comezo cun cuarteto inicial, que responde á primeira parte dunha estancia, denominada *fronte*, constituíndo os versos seguintes a segunda parte ou *sirima*. Non observa, sen embargo, a *commiato*, que é «un pedaço de estancia con que se da fin a la canción» co oficio de «hablar con la canción, amonestalle que se atreva a salir o que salga, que haga o que diga alguna cosa que convenga al poeta, o le enseña cómo se deve defender de los maldizientes...» (Cascales 1975: 239-240). No noso caso a estancia final é unha máis e, dende logo, non cumpre a función prescrita para o *commiato*.

Na medida dos versos bota man con profusión da licenza métrica denominada *sina-lefa*, incluso en situacións forzadas debido á existencia de pausa intermedia ou de longas e dificultosas secuencias vocálicas (§ 4.1,3).

4. ESTUDO LINGÜÍSTICO

4.1. GRAFEMAS E SONS

1. A rima consoante mantense polo xeral perfecta incluso no timbre das vogais tónicas: /e/ *galega-emprega*, *diégo-galego*, *proezas-certeças*, *parragueses-paueses* e *yreges-deseges*; /ɛ/ *guerra-terra*, *certa-desperta*, *presençia-ausença*; /o/ *lastimosa-congojosa*, *esposa-fermosa*. A estas parellas hai que engadir, con toda probabilidade, *cedo-medo* /e/, como corresponde á variante maioritaria do substantivo¹⁴; por tanto, o único caso de excepción sería o de *ceo* /ɛ/ e *feo* /e/.

2. O texto dá mostras dalgúns fenómenos do vocalismo átono semellantes aos que se dan na actualidade. Na vacilación [e] ~ [i] pretónico, ms. B mostra maior tendencia á solución pechada, que se advirte en *primizas* <premiças>¹⁵ e *istimados* <estimados>, se ben nun caso autocorrixe <Philipe> emendándoo en <Phelipe>; a preferencia do ms. A pola solución máis aberta maniféstase, ademais de nos casos anteriores, en formas que hoxe se consideran solucións vulgares, coma <preñçipal> *principal* e <édefiçios> *edificios*. As dúas copias coinciden en *yreges*, unha solución aínda hoxe popular, que pecha un grao a vogal pretónica que se mantiña como <e> na escrita medieval. Canto á vacilación [o] ~ [u] que se dá en determinados contextos, en ámbalas copias atopamos *compridas* e *polidas*.

No topónimo *Cruña* óptase pola solución sen anaptixe, aínda hoxe popular en toda a contorna.

3. Obsérvase unha tendencia notable a resolver os encontros vocálicos nunha soa sílaba, pola vía da sinalefa, da elisión ou da crase, calquera que sexa a cualidade das vogais implicadas e a súa orde. Entre elas, salientamos as seguintes: as producidas a pesar da pausa obrigada polo vocativo (“musa miña, *a* uoz leuanta”, v.15; “¿non ves tua dita, oh ollo, *e* gran ventura?”, v.86) ou o inciso (“fará, *a* pesar da idade”, v.73); entre vogal átona e vogal aberta semitónica (“de Sebillá *ó* varón santo”, v.24; “o rrostro *ó* ceo”, v.2; por este cabaleyro *ó* ceo alçadas”, v.90), mesmo en secuencias máis longas (“corre sempre *ó* igual”, v.72); entre unha vogal e un ditongo, en calquera orde (“de guerra *ou* medo”, v.88; “a vosa memoria entre os humanos”, v.80; “en prudencia *e* cordura”, v.57; “sempre *ausen*ça”, v.108; “achou *a* metade”, v.25; “non digo *eu*”, v.32); a probable crase de /*ee*/ en *tragees*, medida coma unha soa sílaba, cadra conforme as outras variantes de P5 presentes no texto; a contracción ‘prep. *con* + art. det.’ conta como unha sílaba (“coa bosa casta”, v.72), o mesmo cá secuencia /*oe*/ da contracción co demostrativo (“coesa presenza”, v.107); mídese tamén como unha soa sílaba a secuencia formada polo alomorfo antevocálico do adv. *non* e sílaba inicial seguinte, sexa esta átona (“*no*-escuyten”, v.13; *no*-estés”, v.83) ou tónica (“Cantou *no-á* moitos días”, v.21). Poucas veces se marcan graficamente as reducións destas secuencias: a probable crase entre /*aa*/ pode estar na base da grafía <astaédad> do ms. A, por <hasta a edad> de ms. B (v.78), e en todo caso a vogal resultante non forma parte da mesma sílaba có /*e*/ seguinte; en ms. B eméndase <quentras> introducindo un <*e*> antes do artigo, pero non se restaura a elisión do <*e*> final da conxunción (ms. A respecta <quentre as>, v.6); ms. B <enquestan> resólvese en ms. A inserindo a vogal <en que estan> (v.45); a solución <entreles> dá conta dunha contracción habitual, por elisión do /*e*/ final da preposición, o mesmo ca en <dendoje> e en <douro>; a eles débese engadir <bondad acharás> (v.97), de se aceptar que se produce unha elisión do /*e*/ final do substantivo, e *bondad’acharás*.

Compórtanse sempre como ditongo <ay, ai> (conx. *mays*, cuant. *máis* ~ *máys*), <au> (*aunque*, *ausen*ça), <ey, ei> (*deija*, *groseiro*, *rey*...), <eu> (*teu*, *Mandeu*, *escolleu*), <io> (*can*ção, *misterios*...), <iu> (*ciudade*), <oy, oi> (*pois*, *moitos*, *despoys*...), <ou> (*cantou*, *outro*, *cousa*...) e <uy, ui> (*cuytado*, *muy* ~ *mui*, *escuyten*). A secuencia <ia> realízase regularmente como ditongo (*Galicia*, *insinias*, *patria*...), coa única excepción de <diante>, que por iso editamos con diérese, por *diante*. Canto a <ua>, compórtase como ditongo tamén no posesivo *suas* e *tua* (“*suas* ribeiras” [v.17], “*tua* dita” [v.86], coma en *apaciguar*, *antigua*, *igual*)¹⁶, coa excepción de *túas* (“as *túas* altas torres derrubadas” [v.89], coma en *baluarte*s), e así se marca coa presenza ou ausencia dos diacríticos na nosa edición.

Fronte a eles, mantéñense en sílabas diferentes: a vogal resultante de /*aa*/ respecto do /*e*/ seguinte (“*hasta a* edad postreira”, v.78); /*a*/ átono seguido de /*o*/ (“*a* honrra”, v.52) ou do /*ɔ*/ da interxección, este separado por pausa (“dita, oh ollo”, v.86); as secuencias en que unha das vogais é /*i*/ (*saydo* e *días*, *profecías*...); o ditongo /*ui*/ respecto da vogal seguinte (“*muy* escollidos”, v.37; “*muy* altas proezas”, v.41); as secuencias

<eo>, tanto [ʼeo] (*ceo*) coma [ʼeo] (*feo*, *rezeo*); as secuencias <ié> (*Diego*, *fiel*) e <ué> (*criúés*); a secuencia <oe>, exceptuada a da contracción *coesa* (*proezas*, “aviso e arte” [v.62], “roe e gasta” [v.74], “de siglo en siglo” [v.79]). En “e bondad’achará” (v.97), se <d> fose puramente gráfico teríamos unha forma truncada rematada en /a/ que non forma sílaba co /a/ seguinte (§ 4.2,3), como ocorre en ms. A <e bonda acharas>, onde ademais hai un trazo semellante a unha coma trazada de esquerda a dereita entre as dúas vocais.

4. Os grafemas <i, y> alternan no elemento posnuclear dos ditongos, en ms. B cunha notable tendencia ao uso de <i> en tanto que en ms. A está moi xeneralizado o emprego de <y>. Así, B só emprega <ey> en *deyja* e *Rey*, e a diferenza de ms. A opta por <ei> en <silueiras, conselleiro, maneira, cabaleiro, enteiro, postreiro, reino...>; tamén só emprega <uy> en posición final (*muy*, en concorrencia con *mui*), pero non en *cuitado*, *escuiten* (fronte a <cuytado, escuyten>, de ms. A); tamén é máis parco no uso de <oy>, con só tres casos (*moy doce*, *despoys*, *moytos reinos*), aos que ms. A engade <froytas, foy, moytos por bastante>; finalmente, <ay> é usado nas dúas ocorrencias da conx. *mays* en tanto que no cuantificador alternan igualados *máis* e *máys*. Con todo, se ben é certo que en numerosos casos ms. A emenda <i> por <y>, en dúas ocasións actúa en sentido contrario (<mais> v.27, <despois> v.29), a mesma grafía que ambas as copias presentan en *groseiros*, *moitos días*, *a geito*, *dereito*, *pois* (2v.), *máis grandes*.

Como núcleo de sílaba emprégase <i>, aga en dous casos, un en hiato e outro en posición inicial: *saydo*, *yreges*.

5. Emprégase <u> con valor vocálico ou consonántico, en tanto que <v> só ten valor vocálico no determinante <vn>. A escolla de calquera destes dous grafemas fronte a segue o criterio etimolóxico ditado polo castelán, con moi poucos casos de excepción en ms. B: *árbores*, *gobernar*... (coma en gal. moderno), *marauilla* (ant. *marauilla*, esp. e port. <v>), *olbides* (< lat. *OBLITARE) e *aués* (ant. *aver*), pero *vastante* e *Bar-gas*, *bosa* [1v.], *Sebilla*. En cambio, en ms. A nótase unha ausencia total de criterio, que nuns casos leva a inserir <u> con certo respecto á tradición (<Seuilla, caualeyro, caualeria>) ou sen ningún sentido etimolóxico (<reçueue, riueras, escriua, soberuios, caual>), e noutros moitos a proceder en sentido contrario (<bastante>, pero tamén <bontade, bersos, boz, lebanta, baron, boso, birtudes, bos, bentura, bes, beras>).

6. No texto non hai vogais nasais nin ocorrencias evidentes de nasal velar intervocálica interior (para <enhos>, §§ 4.1,9 e 4.3,1). Atópanse en posición explosiva exemplos de <m> para o fonema labial, <n> para o dental e <ñ> para o palatal. En posición implosiva, ms. B presenta sempre <n>, pero ms. A emprega <m> en tres ocasións, sempre seguido de <p>: <empago>, <som primeyros>, <tampolida>.

7. En posición explosiva <s> e <ss> teñen o mesmo valor, o dígrafo cunha soa aparición en ms. B e dúas en ms. A, en palabras diferentes e sempre en posición intervocálica: *passatempo* <pasatempo>, *paueses* <pauesses>, *cousas* <coussas>. En todo caso, é

evidente o abandono do grafema dobre, pois <s> pasa a ocupar o seu lugar (*ese, vosa, resonen*), coa única excepción da ocorrencia illada en ms. B; os dous rexistros de ms. A son hipercorreccións, non consontes coa gramática nin coa etimoloxía (a sg. *pavés* debería corresponder pl. *paveses*; lat. CAUSA > port. e gal. *cousa*).

Na mesma posición, en tanto ms. A emprega <ç>, ms. B alterna <c, ç, z>, se ben non na mesma distribución nin na mesma proporción. O grafema <ç> é infrecuente (9v.) e non ocorre nunca en posición inicial, pero si na interior posconsonántica (*alça, alçadas, canción, infanços*, e posiblemente *ausência*) ou intervocálica (*feço, naçido, certeças*); tamén é pouco frecuente <z> (8v.), que ocorre nunha soa ocasión en posición inicial (*zanfoña*) e as restantes en posición intervocálica (*gozo, albrizas, primizas, proexas, gentileza, rezeo*); o grafema habitual é <c>, que ocorre con este valor tanto en posición inicial (*ceo, cidade, cengen...*) coma interior intervocálica (*offrece, conocida, recebe, doce, Galicia...*) ou posconsonántica (*cancion, doncelas, Alcides...*). A escolla de <z> non sempre pode ser atribuída ao apego á tradición gráfica (cfr. port. *sanfona* ~ *sanfonha, primícia, receio*). Finalmente, cabe salientar que o antigo grupo *-sc^{e, i}-* está resolto xa en *-ç^{e, i}-* (*naçido*), *-c^{e, i}-* (*agradecido, conocida*).

8. Como representación da fricativa palatal empréganse só dous grafemas, <g> ante <e> (*a geito, linage, gentileza, general, yreges, deseges*) e <j> ante <a, e, o, u> (*ja, dend' oje, congojosa, justo, junto, ajudar, justiça*), nalgún caso no canto do esperable <x>, que non ocorre nunca (*deyja*). Esta distribución e mais a equivalencia de <g> ante <a, o, u> e o dígrafo <gu> ante <e> (*galego, algún...*, fronte a *Parragueses, guerra*) deberíannos levar a concluír que en *cengen, cinge* e *tragees* <g> está representando unha consoante fricativa palatal xorda /g/ e non o fonema oclusivo /g/. Ora ben, os argumentos expostos máis adiante a propósito de *cinguir* vs *cinxir* e de *trag(u)er* lévannos a poñer en dúbida que esa conclusión sexa a correcta e a postular unha moi probable lectura [ʃ] para <g^{e, i}> nestes casos (§ 4.5,2); o grafema tería así o duplo valor atestado en textos antigos e en textos contemporáneos deste (Álvarez & Montederramo 2002: 258).

En posición implosiva atopamos, á par de <s>, o grafema <z> en dúas circunstancias diferentes: dunha banda, en sílaba final (*paz, uoz, faiz*), procedente dun antigo -CE e en condicións que fan esperar un moderno [θ] en áreas galegas non seseantes (*paz, voz*; cfr. port. *paz, voz, faz*); doutra, en posición interior (*pezpuntados, mezquiña*), cun valor que probablemente fose idéntico ao de <s>, conforme a etimoloxía e a solución normal do galego (*pespuntar, pespunte...*, *mesquiño*), mais que tamén podería ser igual ao <z> dos casos anteriores, tendo en conta a deriva dialectal cara a /θ/ neste contexto interior¹⁷ e mais a evolución castelá cara a *mezquino*.

9. No uso do grafema <h>, ms. B segue tamén un criterio bastante apegado á tradición: emprégase <h> en toda a familia de *honra* e noutros casos en que se espera, consono a etimoloxía (*os humanos*) ou a práctica castelá (*hasta*), e só se omite o grafema inicial nas formas verbais de *haber* (<a, aues>, seguindo a tradición medieval) e mais en

oje e yreges. Por vez súa, en ms. A <h> inicial falta ademais en <onrra> e en <umanos>, e en cambio aparece fóra de lugar en <enhos anchos reinos> (v.35), onde pode ter certo valor diacrítico no linde silábico, e en <entre hos umanos> (v.80) (§ 4.3,1).

Ademais, forma parte dos dígrafos <ch> /tʃ/ (*che, choras...*) e <ph> /f/, este só por tradición cultista no antroponimo *Phelipe*.

4.2. SUBSTANTIVO E ADXECTIVO

1. O substantivo *sangre* ten xénero vacilante: en ms. B lese, sen dúbida, o *sangre escrarecido* (v.20), co xénero masculino característico do galego, pero no mesmo lugar de ms. A o grafema final ten un terminal a media altura que o iguala a algúns dos <a>, por exemplo ao derradeiro do sintagma <Dasmariñas> que vén a seguir, e o distancia do signo <o> final, un anel sen orella; logo, as dúas copias presentan *tan limpa sangre* (v.38), co xénero feminino característico do español, en consonancia coa castelaniación que se advirte na propia forma. É salientable tamén a constatación do xénero feminino de *linage* (v.40). Con toda probabilidade o substantivo *medo* presenta vogal tónica pechada como trazo redundante de xénero (§ 4.1,1).

No adxectivo *antigo* atopamos dúas variantes, masc. *antigos* (< *antigoos*) e fem. *antigua*. Aínda que a forma xenuinamente galega e portuguesa é *antigo/antiga*, fronte a cast. *-uo/-ua*, ningunha das dúas variantes é contraria, en sentido estrito, ás regras evolutivas da lingua; a crase das dúas vogais homorgánicas foi temperá no masculino (lat. v. ANTI-CUS), pero o feminino mantivo as dúas vogais diferenciadas ata que se produciu a igualación nun ou noutro sentido (cfr. cast. ant. *antigo/antigua*; Corominas: s.v.).

2. O plural dos substantivos e adxectivos rematados en nasal segue o patrón característico do moderno galego central, de xeito constante en ms. B (*galás, infançós, millós, algús*) e coa excepción de <alguns> en ms. A. Tamén o adxectivo bisílabo *cruel* forma aínda o seu plural consonte o modelo centrooccidental (*crüés*), que no tránsito ao galego actual foi desaparecendo paseniñamente, en favor da solución que conserva o <l> do singular. Non podemos determinar con precisión cal era na altura a distribución diatópica das variantes *casás, mantés*, etc. do plural de adxectivos e substantivos en *-l*, para os que o pl. *-aas* e *-as* comezara a expandirse no séc. XIII desde variedades atlánticas pontevedresas e no séc. XV acadara xa unha grande difusión na xeografía galega a custo de *-aes*, a variante máis antiga (Maia 1986: 659-660); todo apunta a que nas mesmas variedades existían asemade variantes con *-aes* e incluso con *-ales*, unha flu-tuación que acaso caracterizase rexistros lingüísticos diferenciados, polo que a súa ausencia neste texto engade interese ao testemuño achegado por *crüés* (e *tas*, vid. *infra*).

O antroponimo Parga, coma o topónimo que deu tamén lugar ao apelido *Parragués* ('de Parga', ant. *Párrega ~ Párraga*), aparece usado en plural referido aos individuos abranguidos polo nome de familia: "o Rey vos escolleu da fror *dos Pargas*" (v.70).

O hipérbato dentro da FN provoca que o adxectivo concorde en xénero e número só co substantivo máis próximo, mesmo en contra do sentido: xa que logo, “serás por el dend’oje conocida con *nome eterno e vida*” (v.8) debe entenderse como “con nome e vida eternos”, pois parece evidente que a cualidade “eterno” é atribuíble tanto a *nome* coma a *vida*.

3. Canto ás terminacións, destacamos en primeiro lugar a alternancia *-ade* (*bondade, ciudade, edade, metade, vontade*) e *-ad* (*bondad, edad, tempestad*), a segunda posible representación gráfica tanto da forma truncada *bondá*, sen consoante fónica final, coma da forma plena *bondade* con elisión da vogal final. Ademais da maior frecuencia da primeira e do feito de que dúas das formas abreviadas concorren no texto coas variantes plenas, debemos sinalar que en “e bondad’acharás” (v.97) cómpre a presenza da consoante para impedi-la sinalefa e que entre *bondad acharás*, á castelá, ou *bondad’acharás*, á galega, optamos pola segunda; que a lección “hasta a edad postreira” (v.78) obrigaría a unha segunda sinalefa moi forzada (“quehas-tae-da-de), polo que en posición anteconsonántica só cabe a forma reducida /e’da/; e que en “despoys da tempestad de tanta guerra” (v.49), ademais do problema do número de sílabas, se uniría a repetición cacofónica <de de>. Por tanto, concluímos que o autor ten a variable {-dade, -dá}, e dela emprega a forma plena como normal e reserva a truncada para cando hai algún tipo de existencia contextual.

O texto axuda tamén a datar a presenza no galego culto de terminacións que forman ou formaron parte do debate académico sobre a configuración do modelo normativo moderno, coma *-ería* (*cabalería*). Neste sentido, destaca sobre todo a presenza da terminación *-cia* en voces como *Galicia, justicia* (abreviada en ms. B, pero deducida pola rima con *milicia*) e *gracias*, coma a máis culta *milicia*, fronte a *albrizas* e *primizas*, que merecen comentario á parte. En portugués, a partir de PRIMITIA déronse dúas variantes en distintos graos evolutivos: *primícias* “primeiras produções” e *premissa* “antigo direito que os párocos tinham de receber certa parte das primeiras novidades que as terras produziam”; por tanto, o noso *primiza* ~ *premiça* podería ser un testemuño correspondente á segunda voz, cun significado ben acaído ao contexto, e non ultracorrección ou adaptación popular do cultismo *primicia*. Canto a *albrizas*, unha das moitas variantes hispánicas a partir do ár. BIŠĀRA, é probable castelanismo a partir dun estadio en que aínda non incorporara un *-i-* non etimolóxico (cast. ant. *albrīças*, Corominas: s.v.). A estas terminacións pódese engadir o testemuño de *-e* (subst. *linage*), consonte a forma tradicional, e do adx. *soberbio* (port. *soberbo*).

O adx. *grande* ten dúas variantes en posición prenuclear, que non parecen condicionadas fonicamente en sentido estrito, pois a forma en principio antevocálica aparece nos dous contextos no mesmo sintagma (“feço del *grande* festa e *grande* emprega”, v.26); no resto dos rexistros aparece a forma anteconsonántica (con *gran justiça*, e *gran ventura*). A escolla entre *gran* e *grande* parece ter valor ponderativo vencellado ao cambio de posición (*festa grande* > *grande festa*).

4.3. DETERMINANTES

1. O artigo determinado é invariablemente *o(s)/a(s)*, mesmo cando o precede forma verbal ou pronominal rematada en *-r* ou *-s*, contexto morfofonolóxico que determinaba, daquela coma hoxe, a presenza do alomorfo /lo/, que o autor non reflicte graficamente: “para ajudar a *apaciguar* o estado” (v.59), “*choras* os danos” (v.82), “en breue tempo *olbides / a torre*” (vv.95-96), “por *todas* as partes” (v.30). A única variante gráfica é <hos> en ms. A, cun <h> que nin sequera ten o valor de advertir da existencia dun hiato, pois o verso sería hipermétrico se non se fixese sinalefa en <tre hos> (v.80). Ante *rei* emprégase tamén *o*, e non a forma cerimonial *el*: “o *Rey vos* escolleu da fror dos Pargas” (v.70).

As formas contractas ‘prep. *a* + art.’ son *o/a*, sen ningunha marca formal que as diferencie das non contractas e da prep. *a*, unha homografía que impide interpretar con seguridade algunhas pasaxes, coma “as altas profecías que esperan de Sebilla ó *varón santo*” (§ 4.6,3) ou “tragees nouas de paz á *uosa terra*” (§ 4.3,3); na edición usamos til diacrítico para clarificar a nosa interpretación. Non se representa graficamente a contracción ‘prep. *para* + art. det.’ (“para os altos misterios”), que en todo caso sempre se realiza con dúas sílabas, que interpretamos como [parɔs] e non [praos], consonte a tendencia a resolve-los encontros vocálicos por vía de contracción ou sinalefa. A amálgama ‘prep. *con* + art. det.’, a pesar da aparencia gráfica, resólvese nunha soa sílaba (“coa bosa casta”). A falta de contracción en “en os anchos Reinos”, aínda máis visible no ms. A <enhos>, non é simplemente gráfica, pois ao verso cómprenlle as dúas sílabas, <en>, con nasal implosiva, e <hos>. A prep. *por* amalgámase co alomorfo /lo/ do artigo, “*pola* terra e mar”. É constante a contracción con prep. *de*: *do(s)*, *da(s)*.

Canto ao uso, é salientable a ausencia de artigo cun hidrónimo, en contra da práctica habitual (“entre estas silueiras, que cengen a *Mandeu* con suas ribeiras”, v.18), talvez prosopopea; falta tamén o artigo en *de Parnaso* e co topónimo *Cruña*, este sen dúbida por estar nun vocativo (v.81); en cambio, non se omite a carón do topónimo da comarca que dá nome á familia (v.20), e coa súa forma feminina salienta que o sangue de don Diego é o máis esclarecido dos oriundos desa bisbarra, pois se *Mariñas* fose nese contexto o nome de familia, debería ter artigo masculino (“dos [das] *Mariñas*”, coma en “da fror dos Pargas”). O superlativo relativo esixe a presenza do determinante (“do máys cabal varón que cinge espada”), polo que a lección <de> de ms. A debe considerarse erro de copia; tamén é remarcable a presenza do artigo tras o cuantificador de totalidade con forma diferenciada (“por *todas* as partes”), nun sintagma en que hoxe serían aceptables, coloquialmente, outras opcións (“por tod’as partes”, “por todas partes”; para a lingua antiga, *vid.* Maia 1986: 710-711).

Ante posesivo, o artigo é usado na maior parte dos rexistros, acompañando substantivos en singular ou plural, referidos a un ou varios posuidores, con e sen modificadores, con ou sen preposición: *a vosa memoria*, *o voso nome*, *do teu verso*, *os da uosa linage*, *coa bosa casta* <con bosa casta>, *coa vosa esposa*, *as túas altas torres*, *da uosa antiga liña*; a eles

pódese engadir “tragees nouas de paz á uosa terra” de aceptarmos que tamén neste caso a forma homógrafa <a> representa a contracción morfolóxica e non a prep. *a*. Exceptuada a frase en vocativo co posesivo posposto ao núcleo (*musa miña*), o artigo só falta en tres ocasións: en “¿Non ves *tua dita...*?”, onde faría hipermétrico un verso en que incluso <tua> conta como unha soa sílaba, e en “*por voso valor*”, onde provocaría o mesmo resultado; en cambio, en “que cengen a Mandeu con *suas* ribeiras” a escolla parece libre, pois, visto que <coa> se mide como unha soa sílaba noutros lugares, non tería eses efectos métricos. Por iso, cabe concluír que na gramática do autor hai as dúas opcións, unha usada de xeito preferencial e outra supeditada a condicionantes contextuais.

2. No demostrativo, a presenza de formas masculinas non autónomas con /e/ (*ese*, *este*, coma *el/eles*) só nos autoriza a afirmar que non conta co sistema lucuauriense. No plural, o escribente de ms. B vacila na terminación e escribe en primeira instancia <estos>, pero decántase pola solución tipicamente galega e autocorríxese, aínda que a emenda pasa desapercibida ao copiar ms. A. O demostrativo amalgámase coa prep. *con* en *coesa*, unha solución hoxe en retroceso no uso e en repregue cara ao sur, o que engade valor ao testemuño dado neste texto¹⁸; a secuencia /oe/ desta amálgama conta aquí como unha soa sílaba, consonte o que tamén ocorre coa correspondente amálgama co artigo.

3. As formas do posesivo rexistradas son *miña*, *teu*, *tua* e *túas*, *suas*, *vosu*, *vosa*, e variantes gráficas; para a diferenza de pronuncia entre a bisílaba *túas* e as monosílabas *tua* e *suas*, *vid.* § 4.1.3. Atopámolo en posición posposta ao núcleo no vocativo *musa miña*, unha opción tida por menos tradicional cá anteposición. Respecto ao uso, cabe sinalar que tódalas formas *vosu/vosa* teñen valor de ‘2P sg. cortés’, referidas a ‘Diego’. Para uso do artigo ante posesivo, *vid. supra*.

4. Entre os cuantificadores destaca a presenza da variante *moito* (< MŬLTU), que desde a Idade Media se vai impondo como tipicamente galega fronte ás outras variantes diatópicas, sobre todo a custo de *muíto*, coa vogal tónica inflexionada que triunfa en portugués (*moitos días*, *moytos reinos*, *por diante vos escolleu de moitos*; en consonancia con este resultado, *froita* < FRŬCTA) (*cfr.* Maia 1986: 557-560 e ss). A súa variante preuclear emprégase no texto ante adxectivos e participios, coa forma *muy* ~ *mui* (*cousa mui certa*, *muy galás*, *por muy escollidos*, *das muy altas proezas*) e só nunha ocasión *moy* (*con moy doce canto*); non é estraña esta alternancia formal, pois, aínda que no ámbito do *moito* se esperaríase a forma reducida *moi*, a queda nunha valgada átona favorece o emprego da variante con vogal máis pechada. Como cuantificador dun adverbio só se atopa o adv. *ben* (*ben cedo* ‘máis cedo do esperable’).

Tanto úsase coa forma plena ante substantivo (*tantos escudos*, *armas e paueses*; *de tanta guerra*) e coa forma reducida ante adxectivo e participio (*tan enteira*, *tan enteiro*, *tan fermosa*, *tan fresca* e *tan polida*, *tan honrradas*, *tan compridas*). A forma *máys* cuantifica a cua-

lidade expresada polo adxectivo (*máis grandes*) e nese contexto serve para formar o superlativo relativo (*do máys cabal varón que cinge espada*); ademais, a carón do verbo, cuantifica o tempo co valor de ‘nunca máis’ (*no-estés máys congojosa*).

O existencial *algún* úsase posposto ao núcleo en construción negativa (“*sen ter rezeo algún de guerra ou medo*”, v.88), unha posibilidade que existiu na lingua de outrora e que desapareceu do galego moderno, aga por castelanismo. Non se rexistra o cuant. *nada*, pois no texto recórrese ao uso de *non... cousa* (“pois *non* che falta *cousa* que deseges”, v.84).

A forma *bastante*, que hoxe é un coñecido cuantificador, está usada como adxectivo na construción [*ser*] *bastante en*, na que o elemento cuantificable se expresa na frase introducida por *en*: “[Felipe escolleuvos por diante de moitos] por *vastante* en prudencia e cordura” (v.56).

5. Entre os identificadores, ademais de *outro*, coa forma máis común e esperable nesa posición (“no-á moitos días / *outro* galego”, v.21), atopamos tres ocorrencias de sg. *tal* (*de tal noua, de tal pranta, en tal punto*) e unha de pl. *tas* (“em pago de tal noua e *tas* albrizas”, v.9). A variante *tas* < *taas*, que segue o modelo dos substantivos e adxectivos en *-al* (cfr. o comentario a propósito de *criúes*), parece que tivo unha difusión máis lenta a partir do núcleo atlántico orixinario, e por iso nos textos escritos medievais predomina *taes* en toda a nosa xeografía; o rexistro desta forma de plural é importante para a cronoloxía da evolución morfolóxica do galego, pois mostra que nesta altura a solución regular (*tal/tas*, consonte *cruel/crués*) estaba aínda vixente e non fora substituída pola solución analóxica ditada polos monosílabos procedentes de antigos bisílabos (*tal/tales* e *cal/cales*, consonte *vales*, pl. de *val* < *vale* < VALLEM)¹⁹.

4.4. PRONOME PERSOAL

1. Da 1P só se rexistra *eu* (nom.), referido ao locutario e autor, que se presenta a si mesmo sen cerimonia. Da 2P empréganse dúas formas átonas de singular diferenciadas polo caso, que nunca se refiren ao destinatario do poema e principal alocutario: o dativo *che* (OI) sinala a musa galega (“pois se *che* ofrece vn milagroso caso”, v.5) e a cidade da Coruña (“pois non *che* falta cousa que deseges”, v.84; “que *che* terrán denteira moitos reinos”, v.98); o acusativo ou reflexivo *te* (OD) refírese sempre á cidade que acolle a don Diego (“Farate gornecida de balüartes fortes e seguros”, v.91; “de verte gobernada do máys cabal varón que cinge espada”, v.99). En cambio, as formas de 2P pl. empréganse sempre referidas a don Diego, por tanto co significado ‘P2 sg. cortés’: a forma tónica *vós* como nominativo (Sux.) (“E *vós* que de tal pranta aués saydo”, v.47; “andando *vós* do general ó lado”, v.65) e como complemento (*a uós, en vós, por vós*); a forma átona como acusativo (OD), nun caso reflexivo (“Así *vos* logrés ben coa vosa esposa”, v.109). Na 3P empréganse sobre todo formas tónicas en caso complemento, contraídas ou non coa preposición correspondente, nas que salienta a escolla da variante *el/eles*, concorde coa do

demonstrativo *este, ese* (*vid. supra*); das formas átonas só se rexistra *se*, en dúas construcións de axente indeterminado (“pois *se che* ofrece vn milagroso caso”, v.5; “entretallado en mármore *se escriba*”, v.76).

2. Gráfanse contractas combinacións coas preposicións rematadas en /e/ e con *en*, <deles, entreles, nel >: “o furor *deles*” (v.66), “e bondad’acharás *nel* tan enteira” (v.97), “desperta a furia *entr’eles* do sangrento Marte” (v.64). A elas poderíase unir, cun alto grao de probabilidade, <en el>, a pesar da grafía que nós mantemos por respecto ao orixinal, pois en “e porque achou a metade *en el* galega” (v.25) pode estar representada ben a secuencia “metade en el”, con elisión vocálica (“metade’n el”) ou simple sinalefa, ben “metade nel”, cun <e> puramente gráfico na preposición e pronuncia alveolar da nasal, explosiva.

3. Nunha das súas ocorrencias, o pronome masc. sg. *el* refírese sen dúbida a un participante identificable ao que corresponden *ese* xénero e número (‘o santo varón de Sevilla’ en “achou a metade *en el* galega”); a esta pódense engadir outros dous fragmentos en que *el*, tendo como interpretación máis plausible un referente contextual deste tipo, podería entenderse así a todo como un pronome autónomo herdeiro da antiga forma “neutra” *elo*: en “vn milagroso caso qu’ (...) serás *por el* dend’oje conocida” (v.7), *el* pode ter, como parece, o referente masc. sg. ‘un milagroso caso’ ou designa-los feitos aludidos, ‘por iso’; e en “e bondad’acharás *nel* tan enteira que” (v.97), o pronome, que en primeira instancia parece atribuír a *bondade* ao factor de todos estes bos feitos, podería entenderse tamén como ‘o feito de ser gornecida, etc.’. Pero onde cremos preferible a interpretación como pronome autónomo é en “e porque achou a metade *en el* galega / feço *del* grande festa e grande emprega” (v.26), pois semella máis acaído interpretar *del* como ‘do feito de que o homenaxeado fose medio galego’ ca como ‘do santo varón de Sevilla’.

4. Os clíticos ocupan a posición esperable segundo a gramática do galego (*non che falta, que che terrán...*), mais hai algúns casos dignos de comentario. En “pois *se che* ofrece vn milagroso caso” (v.5), a próclise indícanos que a conx. *pois* introduce unha oración causal real e non a motivación do locutor para a súa exhortación; repárese ademais na secuencia *se che*, con *se* ocupando o primeiro lugar, que nalgúns variedades lingüísticas se vería invertida con *che* no inicio. A orde marcada dos outros elementos oracionais xustifica a próclise en “o Rey *vos* escolleu da fror dos Pargas” (v.70); asemade, nin a distancia respecto do núcleo nin o feito de formar parte da segunda oración coordinada comportan a énclice, unha opción cada vez máis usada no galego moderno (“*que* postas a Phelipe por diante *vos* escolleu de moitos”, v.56; “*que* o voso nome para sempre viua e entretallado en mármore *se escriba*”, v.76). Finalmente, como complemento de infinitivo precedido de preposición, ocupa a énclice (“de verte gobernada”), unha posición sempre posible, pero que gaña paseniñamente terreo no tránsito da lingua antiga á actual.

4.5. VERBO

1. O morfema de persoa e número da P5 presenta en ms. B a forma reducida tipicamente occidental, que máis tarde sufriría unha recesión case total por mor da revitalización da antiga forma plena en *-de(s)*, minoritaria no mesmo texto (CI *honrrade* / CI *logrés*; CII *aués*, *tragees*, *sós*, *facé*); en ms. A as dúas formas de AUER presentan unha variante sen crase e con ditongo, característica do galego oriental e coincidente coa do español, circunstancia esta que ao noso entender xustifica a súa presenza na copia (*auéis saydo*, *auéis nacido*). Canto a *tragees*, en ms. B parece haber un <i> emendado por un <e> superposto, o que indicaría unha consciencia a favor do morfo que se quere representar; en todo caso, respectamos a forma orixinal literal, a pesar de que a secuencia <ee> conta como unha soa sílaba (§ 4.1,3) e de que consonte as outras P5 presentes no texto parece lapsus gráfico. Con independencia de cales fosen os criterios que determinasen a escolla entre variantes na época e na lingua do noso autor, é evidente que a concorrencia de formas con e sen *-d-* permite resolver problemas métricos. A presenza destas variantes dialectais sitúa a variedade lingüística do texto na parte centro-occidental de Galicia, con exclusión da área tudense.

Nos verbos con radical rematado en vogal, a forma *roe* testemuña o morfo /e/ e a inexistencia de iode (fronte a *roi* e *roie*, cfr. ALGa: I 99). A P3 do Ind. Pto. dos verbos da CII remata en *-eu*, coa forma máis común (*escolleu*), fronte a *-iu* ~ *-io* que caracteriza o occidente coruñés desde a Idade Media aos nosos días (Cordeiro 2000: 106; ALGa: I 55). Tódolos participios da CII rematan en *-idol-ida* (*escrarecido*, *conocida*, etc.), confirmando o abandono da antiga variante en *-udo*, que a principios do séc. XVI aínda se usaba a par de *-ido* na prosa tabeliónica (Maia 1986: 749-752).

2. A formas modernas gal. *cínguir* e port. *cíngir* proceden de lat. CÍNGERE, que coma outros verbos da terceira conjugación latina tivo problemas de acomodación aos modelos conjugacionais romances, coa variación CIII *çengir* ~ *çingir* e CII *çinger* xa no séc. XIII. No noso texto atopamos *cengen*, que pode ser pervivencia do antigo *çinger* ou representar un infinitivo *ceng(u)ir* cun modelo alternante coma o estándar de *servir*, *mentir*, etc., recuperado da tradición por vía culta; a carón rexístrase *cinge*, que ou ben pertence a *ceng(u)ir* sen alternancia (coma *servir*, *mentir*, etc. na lingua coloquial espontánea, e coma *pedir*) ou ben a *cíng(u)ir*, coa vogal radical modificada (cfr. *decir* ≥ *dicir*). A falta de datos coetáneos, esta variación levounos a considerar provisoriamente ambas as formas como pertencentes a distintos modelos conjugacionais da CIII; canto á consoante radical, o máis probable é que se trate dun /g/, pois as formas con consoante palatal son máis tipicamente portuguesas²⁰ (cfr. *trager*, máis adiante).

Outros dous verbos testemuñan esta tensión entre a CII e a CIII na historia do galego e portugués. En tanto *escriba* remite sen dúbida a *ESCRIBIR*, a forma tipicamente galega xa desde os inicios da tradición gráfica fronte a port. *escrever*²¹, *recebe* faíno a *RECEBER*, o modelo maioritario en galego en épocas anteriores, testemuñando así que aínda

non fora substituído pola variante dialectal en *-ir*, tamén galega, que se acabaría impondo na lingua moderna (gal. *recibir* vs port. *receber*) (Maia 1986: 730-731). Carecemos de datos determinantes sobre a conxugación a que pertencen as formas *digo* e *din*, que tanto pode ser a CIII (*dicir* ~ *decir*) coma a CII (*decer*).

3. Os verbos procedentes de *-SCĒRE* aparecen xa coa forma moderna e non manteñen a secuencia etimolóxica *-sc-*, nin sequera a efectos gráficos: *agradecido*, *conocida*, *offrece*, *naído*.

4. Son poucas as formas irregulares presentes no texto, pero non por iso carentes de interese:

- *AUER*. Na P3 do Ind. Pres. a antiga forma *á*, aínda sen o incremento de *-i* xeneralizado na lingua moderna cando non é auxiliar (cfr. port. *há*); na P5 *aués* (A <auéis>, *vid. supra*).
- [*DICIR*, *DECER*]. No Ind. Pres., *digo* e P6 *din*, coa forma que parece impoñerse de afeito sobre a máis antiga *dicen* (cfr. ant. *diçen* ~ *dizen*, port. *dizem*) e que xa ocupou grandes áreas compactas no cadrante noroccidental (ALGa: I 234). Non se rexistra o infinitivo nin hai datos concluíntes sobre a que conxugación pertence.
- *ESTAR*. Ind. Pres. *está*, *están*. Subx. Pte. *estés*, unha variante que hoxe se consideraría castelanismo (fronte a (*es*)*tea*, (*es*)*úa*, (*es*)*teña*..., ALGa: I 248), mais ben asentada en todo o territorio galego-portugués antes da propagación doutras variantes analóxicas; aínda que xa desde o séc. XIII hai testemuños da expansión de *estea* ~ *estía* a partir das provincias orientais (Maia 1986: 786), o dato apunta a que a fins do séc. XVI aínda non abranguera a variedade centro-occidental en que se produce o texto. Xer. *estando*, Inf. *estar*.
- *FACER*. É un dos verbos que mellor testemuñan a posición do texto no tránsito entre a lingua antiga e a modernidade. Dunha banda, atopamos Ind. Pres. *fan*, a forma que varreu o ant. *fazen* (port. *fazem*), e Subx. Pte. *faga*, a variante que se acabou impondo sobre outras medievais máis estendidas (cfr. port. *faça*); doutra, Ind. Pto. *feço*, forma ben documentada na lingua antiga, marcadamente galega por *-o* final (port. *fez*), que apenas deixou pegadas (ALGa: I 261), e Imp. P2 *faiz* (A <faiz> emendado en <faz>), mantendo aínda unha variante medieval minoritaria (*fais* vs *fas*, xa desde o séc. XIII), coa sibilante final que pervive en port. *faz* e que o galego abandonou en beneficio de *fai* (consonte o triunfo de *fai* sobre *faz* na P3 do Ind. Pte.), P5 *facé*. Ind. Fut. *fará*.
- *PODER*. Ind. Pres. *pode*.
- [*PONER*, *PÓR*]. No Ind. Pto., a P3 *poso*, hoxe acantoadá no galego de Zamora (ALGa: I 325; cfr. port. *pôs*): presenta a terminación *-o* que xa caracterizaba a P3 dos perfectos fortes galegos fronte aos portugueses na lingua antiga, pero aínda non xeneralizou no tema de perfecto a vogal radical pechada da

P1 do Ind. Pto. Part. *posta(s)*. Non hai datos concluíntes sobre o modelo conjugacional, polo que se pode adscribir a *POÑER* ou a *PÓR*.

- *SAYR*. Part. *saydo*.
- *SER*. No Ind. Pres. *é, sos, son* (P6), entre as que salienta a amálgama da P5, sen o morfo pleno e sen a nasal que caracterizan as variantes diatópicas conservadas (*sodes, sois, sondes...*; *ALGa*: I 356). No Ind. Pto., P3 *foi*, xa coa forma moderna tras unha longa etapa de vacilación entre *fui* ~ *foi*. Ind. Fut. *serás*. Subx. Pte. *sea*, unha variante presente na lingua escrita desde as orixes, ben que minoritaria, que se xeneralizou en galego moderno (fronte á mindonienese *seña* e á normativa *sexa*, *ALGa*: I 366), cun <a> final inserto por reparación dun erro material, que A non inclúe.
- *TER*. No Ind. Fut. *terrán*, cunha grafía que representa a forma orixinaria (*-n'r- > -rr-*), que conforme outros testemuños galegos dos séc. XV e XVI pervive en Galicia ata época serodia (Maia 1986: 841); esta circunstancia fainos descartar que se trate dunha variante gráfica por *terán*, a forma analóxica construída a partir do infinitivo que remataría impóndose. Inf., *ter*.
- *TRAGER*. Ind. Pte. *tragees*. A forma galego-portuguesa normal era *trager*, cunha grafía que na altura tanto podía reproducir un radical con consoante palatal coma un radical con consoante oclusiva (coma en *trago, traga*), ambos con similar grao de dificultade evolutiva a partir de *TRAHĒRE*. A variante con oclusiva está avalada pola existencia hoxe dialectal de *trager*, coma *fager*, e mais pola evolución tipicamente galega de verbos como *tanguer, abranguer, cinguir, tinguir, munguir* e *xunguir* (port. *tanger, abranger, cingir, tingir, mungir, jungir*); a variante con fricativa palatal ten na súa contra, ademais, o feito de non deixar pegadas en ningunha variedade dialectal galega (*ALGa*: I 394), en tanto que en portugués si o fixo /g/ en textos serodios marcados como “rústicos” e en variedades diatópicas de rexións especialmente conservadoras (Maia 1986: 844). Por iso cremos moi probable que a grafía <tragees> do texto represente unha forma *tragués*; en calquera caso, avala a extensión territorial de variantes con <g> en 1600, pois aínda non foran suplantadas pola emerxente *traer*.
- *VER*. Ind. Pte. *ves*. Ind. Fut. *verás*. Inf. *ver*.

5. O autor non emprega en ningunha ocasión o infinitivo flexionado, o que pode ser interpretado como síntoma dunha sintaxe pouco enxebre ou pouco esmerada, e de feito ocasiona algún problema textual. Así, en “para *ajudar* a *apaciguar* o estado” (v.59), a interpretación máis plausible, co destinatario da *laudatio* como suxeito (‘axudardes a pacificar’), comparte espazo con outras opcións máis remotas pero posibles gramaticalmente (p. ex., ‘axudar [P3] a pacificardes’); e en “que che *terrán* *denteira* moitos reinos de *verte* gobernada do máys cabal varón que cinge espada” (v.99),

a falta de flexión no infinitivo impide determinar con certeza se o significado é ‘de vérente’ ou ‘de véreste’. Ora ben, noutros casos o infinitivo ocorre en contextos con marcas persoais abundas, polo que pode ser conveniente evitar a flexión: en “non che falta cousa que deseges para *estar* pola terra e mar segura” (v.85) e “Ora verás ben cedo, sen *ter* rezeo algún de guerra ou medo”, o suxeito do infinitivo coincide co do verbo modotemporal que o antecede. Finalmente, en “que a ualor tan enteiro certo é que é pouco gobernar a Frandes” cremos que o sentido recto é co Inf. en P3 e non en P2, tomando o feito de gobernar a Flandres xenericamente como paradigma da excelencia no destino, sen particularizalo por medio da súa relación co alocutario (“gobernades a F.”).

6. Dúas das tres ocorrencias do verbo *AUER* atópanse no complexo *haber* + participio (verbos intransitivos), non tanto como testemuños serodios da existencia no noso sistema dunha perífrase perfectiva que non se consolidou no tránsito ao galego moderno (cfr. port. *haver* + part.), senón como interferencia dos tempos compostos característicos do sistema verbal castelán: “E vós que de tal pranta *aués saydo*” (v.47), “a patria donde *aués nacido*” (v.106). A perífrase pasiva ocorre nunha soa ocasión, cos dous membros distanciados pola interpolación dun adverbio de tempo e o suxeito: “*foi logo o furor deles apagado*” (v.66).

7. Entre as construcións verbais salientamos as dos verbos *resonar*, *vir* (*a*), *lograrse* (*con*) e *dicir* (*de*). Mantemos a lectura literal dos versos en que ocorre o primeiro (“*resonen* froitas, árbores e viñas o sangue escrarecido das Mariñas”, v.19), testemuñando a posibilidade dunha construción transitiva, máis elevada e menos habitual cá intransitiva, que nos obrigaría a ler “*reson*’en froitas, árbores e viñas o sangue...”²². O verbo *vir* ocorre na construción *lalgo vén* [con dereito] *a* alguén! ‘acaer, corresponder’, coma nas habituais hoxe *lalgo vén* [ben, mal...] *a* alguén!: “*¿a quen* pode *uir* (...) con máys justo dereito a galega canción que *a uós, Diego*?” (v.27). O verbo *lograr*, en construción pronominal e complementado por *con*+FN, concrétase como ‘conseguir descendencia’ no contexto eufemístico de “*Así vos logrés ben coa vosa esposa*” (v.109). Finalmente, un dos rexistros de *dicir* ocorre cun complemento preposicional con *de*, como ‘falar de’: “*Da uosa antiga liña, non digo eu de Galicia nesta parte*” (v.32).

4.6. OUTRAS CLASES DE PALABRAS

1. O relativo usado con maior frecuencia é *que*, pero ocorren tamén *quen* e *donde*. En “vn milagroso caso *qu*’entre as noue doncelas de Parnaso serás por el dend’oje conoci-da” (v.6) testemuñase unha construción frecuente hoxe na lingua coloquial: o rel. *que* sitúase como nexa no inicio, non totalmente desprovisto de capacidade pronominal (“un milagroso caso *que*...”), mais sen as marcas da función sintáctica que debe cumprir dentro da súa oración e que porta unha frase con núcleo pronominal que cómpre inserir no lugar correspondente, “*que*... serás *por el*...” (en lugar de “vn milagroso caso / polo

qu'entre as noue doncelas de Parnaso / serás dend'oje conocida", como esixiría a outra construción, hoxe mellor considerada). Para a cronoloxía gramatical galega é interesante sinalar que en "tantos escudos, armas e paueses / en qu'están esculpidas e estampadas..." (v.45) se emprega o rel. *que* e non o relativo composto *os que*. En "honrrade a patria *donde* aués nacido" (v.106) interpretamos que emprega a forma simple do relativo, cun *d-* de influencia castelá que acadou grande extensión, e non a forma contracta 'de + onde', a pesar de que esta tamén podería ter sentido no contexto ('a patria de onde nacestes, de onde procededes').

2. Entre os adverbios, salientamos en primeiro lugar a existencia de dúas variantes complementarias para o adverbio de negación, a plena *non* en contexto anteconsonántico (*non digo, non che falta, non ves*) e a reducida *no-* en contexto antevocálico (*no-escuiten, no-estés, no-á*), coa particularidade xa comentada de que as secuencias vocálicas resultantes se miden como unha soa sílaba. Formalmente, son destacables as locucións *por diante, en fin, a geito, ó igual* e *ó lado*; por presentaren a variante dialectal máis estendida, os adverbios *así, despoys* e *oje*; e por ser testemuño culto antigo dunha variante que hoxe vai sendo preterida por coloquial, *ora* 'agora'. Pola gramática e significado, destacan *despoys, por diante* e *ó lado* modificados por cadanseu complemento con *de* ("despoys da tempestad", "por diante (...) de moitos", "do general ó lado"); o uso de *ben* como cuantificador ("ben cedo"); o conector concesivo *con todo*; e, finalmente, o uso de *logo* 'axiña' ("foi logo o furor deles apagado", v.66) e *máys* 'xa, nunca máis', pois entendemos que "no-estés máys congojosa" (v.83) debe interpretarse como 'non sigas estando c., non volvas estar c.'.

3. As preposicións empregadas son as máis frecuentes e nas variantes habituais (*a, de, con, para, en...*), coas formas contractas comentadas no lugar correspondente ao segundo elemento. Pola forma destacan unicamente *sen*, fronte á variante *sin* que se xeneralizaría; *entre* no canto da antiga *ontre* propia do bloque occidental; a diferencial *dende* fronte ao sinónimo *desde*, forma esta coincidente coa do castelán; o case seguro cast. *hasta* en lugar dalgunha das formas máis xenuínas; e *xunto de* e *a pesar de* como únicas locucións prepositivas. Desde o punto de vista da gramática salientan os usos de *a* co CD e de *de* co complemento de axente, comentados a seguir; engádase o uso de *de* como causal ("que che terrán denteira... de verte gobernada", v.99) e na construción *dicir de* (§ 4.5,7).

Atopamos dous casos en que o OD, sendo un nome propio /-humano/ está marcado con prep. *a*, un trazo que semella pouco verosímil no galego da época; a paseniña instalación desta preposición con esta función vai en portugués e en galego moi por detrás do que vai en español, e nin sequera na lingua actual serían totalmente aceptables "que cengen a *Mandeu* con suas ribeiras" (v.18), "certo é que é pouco gobernar *a Frandes*" (v.104), sen mediar personificación. En "as altas profecías / que esperan de *Sebilla ó varón santo*" (v.24), a falta de diacrítico ou outra marca explícita impídenos

determinar con seguridade se o OD con referente de persoa está marcado con *a* ou non; ora ben, tendo en conta que neste sintagma o Sux. é /-animado/ e o OD /+humano/, en contra do habitual e nunha situación de hipérbato, que en si mesma non é propicia para que a posición “normal” facilite a comprensión a pesar do cambio de roles, cremos que o máis probable é que tamén este OD estea marcado como ‘non suxeito’ (‘algo espera *a* alguén’, cun complemento de persoa frecuentemente pronominalizado con dativo), e aínda máis se temos en conta a propensión ao uso desta preposición sinalada nos exemplos precedentes. Resta aínda outro caso en que a homografía entre o artigo e a amálgama ‘*a* + art.’ impide saber cal é a forma sintáctica: “para ajudar a apaciguar *o estado*” (v.59).

O complemento de axente márcase adoito coa prep. *por*, mais tamén pode facelo coa prep. *de*, que na lingua actual se emprega en oracións de participio ou en estilos arcaizantes ou elevados. No noso poema dáse a proporción inversa: unicamente se usa *por* en “*por este cabaleyro ó çeo alçadas*” (v.90), en tanto que *de* o fai nos casos restantes, “*do Reino de Aragón alborotado*” (v.60), “*gornecida de balüartes fortes e seguros*” (v.92), “*gobernada do máys cabal varón que cinge espada*” (v.100).

4. Entre as conxuncións, destacan *e*, con forma única calquera que sexa o contexto, sen a alomorfía do sur e oriente de Galicia; a adversativa *mays*, resaltada pola ausencia de *pero* e variantes; as concesivas *ben que* e *ora* ‘aínda que’, que comparten espazo co cast. *aunque*; a locución consecutiva *de maneira que*. Canto ao uso, salienta o valor modal de *como* nas dúas ocorrencias no texto (“*como vn ramo frorido*”, v.48; “*como fillo agradecido*”, v.105), en tanto que *porque* asume un valor causal equivalente a ‘como’ (“*na ciudade, porque son muy galás e pezpuntados*”, v.12; “*e porque achou a metade en el galega feço grande festa*”, v.25); o uso de *pois* co significado de ‘pois que, posto que’ (“*pois se che offrece vn milagroso caso*”, v.5), ademais do habitual valor explicativo; finalmente, *que* é nos máis dos casos un nexo completivo, pero tamén se emprega como causal explicativo, como consecutivo e como comparativo (*vid.* glosario).

5. A única interxección usada é <o>, grafada sen ningún sinal diacrítico, mais con <h> na nosa edición para maior claridade: “¿Non ves tua dita, *oh* ollo, e gran ventura? (v.86)²³.

4.7. LÉXICO

1. As escollas léxicas do texto non destacan por un alto grao de enxebriedade, que en todo caso non sería previsible nun poema de factura tan culta coma este. Non se busca o diferencialismo marcador dos sinais identificativos do galego fronte ao castelán, pero tampouco se refuga; cómpre sinalar, así a todo, que polo xeral se usan voces galegas ás que corresponde unha variante castelá doadamente identificable: *gornecida* (port.e esp. *guarnecer*), *burel*, *árbores*, *compridas*, *escrarecido*, *mezquiña*, *limpa*, *pranta*, *fror*,

frido, mármore...; nuns poucos casos a dificultade pode ser lixeiramente maior: *achar, nome, cengen, vontade, doce canto, yreges, deseges...*; en compensación, noutros óptase por escoller solucións idénticas ou claros castelanismos: *conocida, idade, rostro, gozo, punto, desperta, zanfoña, garganta, anchos reinos...*; *apaciguar, cidade, sangue, sangrento, resonar, siglo, olbides...* Doutro lado, pódese afirmar que as formas léxicas se seleccionan sen ter en conta o portugués, nin para aproximarse nin para afastarse, nin moito menos como fondo ao que recorrer.

É un poema culto con escollos léxicas cultas, cunha certa tendencia semiculta evidenciada na correspondencia gal. <r> <—> cast. <l> (*pranta, escrarecer, frido...*) e na adopción de *insinias* como variante máis popular de *INSIGNIAS*. Do mesmo xeito que a musa galega debe deixar de vestir “ese burel cuitado e feo”, tamén a lingua precisa unha nova fasquía de modernidade acorde coa cultura humanista do momento. Nesta liña, á parte das incorporacións, destaca a reutilización de formas preexistentes cun novo significado ou novas connotacións; tal é o caso do popular *silveira* (“entre estas silueiras, que cengen a Mandeou con suas ribeiras”, v.17), que deixa o significado popular e rústico ‘conxunto de silvas’ (esp. *zarzal*) para designar as aínda famosas fragas ribeirás do Mandeou, valéndose da semellanza formal que a voz galega mantén con lat. SILVA.

2. Hai algunhas voces que merecen ser salientadas, polo seu valor testemuñal. Así, non atopamos nos glosarios o subst. *emprega*, cun significado doadamente deducible polo contexto e polos seus parentes cast. *emplea* e port. *empreita, empreitada*²⁴. Tam pouco se atopa en ningún dicionario galego o adxectivo *pezpuntado* co significado que se lle dá na canción, pois neles as formas *pespunte/-o* e *pespunt(e)ar* teñen sempre e só os relacionados con certo labor de costura; a categoría e acepción testemuñadas no poema, derivados do anterior, están recollidos en portugués (PESPONTADO: “Pretensioso, presumido, aprimorado”, PESPONTAR “v. intr. Fig. Presumir, timbrar”, Morais: s.v.). Tamén salienta a atribución de *cuitado a burel*, sendo que este adxectivo tan común se aplica hoxe só a humanos ou cando menos a animados.

O substantivo *ramo* ten o significado ‘póla, ramal’ (distinto de *rama* ‘conxunto de ramos dunha planta’), e non o máis común na lingua moderna ‘conxunto de flores e pólas cortadas’. É dubidoso se *edificio* (v.94) debe interpretarse como ‘edificio’ (“con edificios de soberbios muros”, ‘e. que teñen muros soberbios’) ou como ‘edificación’, un substantivo de acción que ten como resultado os “soberbios muros”. A voz *honrado* ten aquí o significado ‘merecente de honra, obxecto de honra’ e non o máis frecuente ‘que actúa con honra’ (“Honrado cabaleiro”, v.101; “honrada, principal e tan fermosa” (v.110).

3. Entre os nomes propios destacan pola forma *Cruña* (forma estándar *A Coruña*), *Frandes* (gal. e port. *Flandres*, esp. *Flandes*) e *Mandeou* (forma estándar *Mandeou*), ademais de *Diego* por ser palabra trisílaba.

5. EDICIÓN DO TEXTO

CANCIÓN GALEGA EN LOOR DE DON DIEGO DAS MARIÑAS PARRAGUÉS

- <168r> Ora sea nalgún tempo
alça musa galega o rostro ó ceo
con gozo e passatempo
e deya ese burel cuitado e feo,
5 pois se che ofrece vn milagroso caso
qu'entre as noue doncelas de Parnaso
serás por el d'endeñe conocida
con nome eterno e vida,
e en pago de tal noua e tas albrizas
10 recibe do teu verso estas primizas.
E ben que na ciudade,
porque son muy galás e pezpuntados,
no-escuiten de vontade
estes groseiros versos mal limados,
15 con todo, musa miña, a uoz leuanta
e con zanfoña e rústica garganta
<168v> faiz que entre estas silueiras,
que cengen a Mandeu con suas ribeiras,
resonen froitas, árbores e viñas
20 o sangue escrarecido das Mariñas.
Cantou no-á moitos días
outro galego con moy doce canto
as altas profecías
que esperan de Sebilla ó varón santo,
25 e porque achou a metade en el galega
feço del grande festa e grande emprega,
mays, ja quen pode vir, mirado a geito,
con máys justo dereito
a galega canción que a uós, Diego,
30 pois por todas as partes sos galego?
Da uosa antiga liña,
non digo eu de Galicia nesta parte,
que por sorte mezuqiña
está tan mal tratada e de tal arte;
<169r> 35 mays en os anchos Reinos de Castilla
fan dela tanta conta e marauilla
que por muy escollidos
e de tan limpa sangre producidos
entre os máis istimados cabaleiros
40 os da uosa linage son primeiros.
Das muy altas proezas
dos infanços antigos Parragueses
dan seguras certeças
tantos escudos, armas e pauses
45 en qu'están esculpidas e estampadas
as insinias de Parga, tan honrradas.
E vós que de tal pranta aués saydo,
como vn ramo frorido,
despoys da tempestad de tanta guerra
50 tragees nouas de paz á uosa terra.
<169v> En vós está en tal punto
a honrra posta da cabalería...
con mil virtudes junto
de gracias, gentileza e valentía,
55 que postas a Phelipe por diante
vos escolleu de moitos por bastante
en prudencia e cordura,
que tan compridas poso en vós natura,
para ajudar a apaciguar o estado,
60 do Reino de Aragón alborotado.
[<171r>] E foi cousa mui certa
que por voso valor, auiso e arte,
estando ja desperta
a furia entr'eles do sangrento Marte,
65 andando vós do general ó lado
foi logo o furor deles apagado,
e así con gran justícia
para os altos misterios da milicia,
por fiel conselleiro do de Bargas,
70 o Rey vos escolleu da fror dos Pargas.
<...169v> En fin, esa bondade
que corre sempre ó igual coa bosa casta
fará, a pesar da idade
que as cousas máis subidas roe e gasta,
75 que o voso nome para sempre viuia
e entretallado en mármores se escriba
con letra e versos d'ouro, de maneira
que hasta a edad postreira,
dure a vosa memoria entre os humanos.
<170r> 80 Cruña, que lastimosa
choras os danos dos crúes yreges,
no-estés máis congojosa,
pois non che falta cousa que deseges
85 para estar pola terra e mar segura.
¿Non ves tua dita, oh ollo, e gran ventura?
Ora verás ben cedo,
sen ter rezeo algún de guerra ou medo,
as túas altas torres derrubadas
90 por este cabaleiro ó ceo alçadas.
Farate gornecida
de baluartes fortes e seguros,
tan fresca e tan polida,
con edificios de soberbios muros,
<170r> 95 que por eles en breue tempo olbides
a torre que algús din que feço Alcides,
e bondad'achará nel tan enteira
que che terrán denteira
moytos reinos de verte gobernada
100 do máys cabal varón que cinge espada.
Honrrado cabaleiro,
aunque tiren por vós cousas máis grandes,
que a ualor tan enteiro
certo é que é pouco gobernar a Frandes,
105 con todo, como fillo agradecido,
honrrade a patria donde aués nacido,
facé coesa presenza
que a guerra faga dela sempre ausencia.
Así vos logrés ben coa vosa esposa,
110 honrrada, principal e tan fermosa.

T: A <Cançon>, <di^o de>. 1: A <ora se>. 2: A <orrostro./o/çeo>. 3: A <goço>, <pasatempo>. 4: A <deixa>, <cuytado>. 5: A <ofreçe>. 6: A <quentre>, <Donçelas>. 7: A <conoçida>. 9: A <empago>, <albríças>. 10: A <reçeue>, <premiças>. 11: A <çiu-dade>. 13: A <escuyten>, <bontade>. 14: A <estos>, <bersos>. 15: A <boz lebanta>. 16: A <çanfoña>, <rrustica>. 17: A <faz> corrixido sobre <faiz>, <silueyras>. 18: A <que>, <çengen>, <riuerras>. 19: A <froytas>. 20: A <escrareçida>. 22: A <doçe>. 23: A <profeças>. 24: B <q̂ esperan>, A <quesperan>; A <Deseuilla Obaron>. 27: A <mais>, <uir>. 28: A <que>. 29: A <que>. 31: A <uosa>. 32: A <galiçia>. 33: A <que>. 35: A <mais enhos>, <Reynos>. 37: <que>. 38: A <producidos>. 39: A <mays estima-dos cabaleiros>. 40: A <som primeyros>. 41: A <proeças>. 44: A <pauesses>. 45: B <enquestan>, A <en que estan>. 46: A <insignias>. 47: A <aueis>. 49: A <Despois>. 50: A <bosa>. 52: A <onrra>, <caualeria>. 53: A <birtudes>. 54: <Degrācijas genti-leça>. 56: A <moytos por bastante>. 57: A <prudência>. 60: A: <Reyno>. 61: A <foy>, <muy>. 62: A <que>, <uoso Balor>. 64: A <entreeles>. 67: B <just^a>, A <justiçia>. 68: A <miliçia>. 69: A <conselleyro>. 70: A <bos>. 72: A <que>, <con bosa>. 75: A <Oboso>, <uiua>. 76: A <escruiua>. 77: A <bersos>, <Demaneyra>. 78: A <que astaé-dad postreyra>. 80: A <uosa>, <entre hos umanos>. 81: A <que>. 83: A <mays>. 84: A <q̂ deséges>. 85: A <po^r la>. 86: A <bes>, <bentura>. 87: A <beras Bençedo>. 88: A <Reçeo>. 90: A <caualeyro>, <çeo>. 91: A <gorneçida>. 93: A <tampolida>. 94: A <édefiçios>, <Soberuios>. 96: A <q̂ alguns>, <alçides>. 97: A <bonda>, <enteyra>. 98: A <Denteyra>. 99: A <Reynos>, <uerte>. 100: A <Demáys caual Baron>, <çinge>. 101: A <Caualeyro>. 102: A <uos coussas>. 103: A <que>, <enteyro>. 104: A <çerto>. 105: A <agradeçido>. 106: A <aueis>. 107: A <façe>, <presença>. 108: A <que>; B <ausen> tallado pola encadernación, A <ausência>. 109: A <bosa>. 110: A <preñçi-pal>.

Canção Galega en honra de donde
Das marinas Penaguá

1. Ora sona algun tempo
a la mui Galega. onstro ro, co
congoco e paratempo.
e doja e reburel euyato e feo.
pois. Secho fice. Un milagre ro caso
quente e amoue. Donde las Dipendia ro
Seas por el den do se conocida
con nome e ceano e Vida.
e empago de al noua e as abúas
receue do rei. Verso e as premias

2. E ben quena, iudade
porque son muy galas e pe 3 punta das.
no es euyten. De bontrade
e os gresivos bensos mel Limas.
con todo mui mui a Bilebarte
e con canfonia e eufonia. ga. ga. ga.
faz que entre e os Silueiros.

que cengen a Mandou. consuas Riueros
 Acronen froytas arbores e Vinias
 o sangue escurecida Darmarinas

Contou no. a. moitos Dias.

Outo galego con moy Doecanto
 as alas profecias

ques perian De seuilla Obuon. Santo

E porque a chou. amade enlga lega
 feco del grande. jesta e grande em prega
 Maisa quen pode vir mirado a grito
 con may. jullo de rico.

a galiga ancion. que auos Diego
 pois portadas as paries. sor galego.

Dauon antiqua linia?

non ligo. in. de galicia nestaparte

que por Sorte me? qu na

esta tan mal tratada e de alar

may en los anchos Reynos de castilla

fandela tanta conta e mara uilla

que por muy escollidos

e de canlimpa Sangre Pro ducais

166

entres mays estimados ca tales cos
 os da vosa linage sompñ meyres
 Das muy altas proccas.
 Dos in fances antigos parroquises.
 Das seguras cuevas
 tantos escudos armas e paueffes
 en que estan esculpidas e estampadas
 as insignias de paragon. Son madas
 é Vos quedetal prante uicis Syde
 Como un ramo froido
 Despois da rompes e ad decanta guerra
 trages nouas depaß a Bona terra
 En Vos esta enta punto.
 a on rapostada caual via
 con mil virtudes (jurito
 Degraçias genérica e Valente
 que por as a Helipe por Diane
 Vos esio lleu. Demoytos por bas tante
 en prudencia e cordura.

que tan compridas voso en Vornatura
 para ajudar a a puzigar o estado.
 Do Reyno de aragon alborotado
 e foy coja muyerta.
 que por uoso Balon arufo e ante
 estando ja despena
 a furia entuelei los angrento mause
 andando vos do general o lado
 foy logo ofuwr de les a pagado
 e asi con gran jullucia
 para os alcor mis te uos Armilicia
 por fiel conrelleyo Dode bargas
 o Rey vos escolleu. Da fyor Dospargas
 En fin e sabondade
 que corre sempre o igual con boracarta
 fma apesar Dae dade
 que as cousas mais Subidas ice egalta
 que Oboro nome para sempre uua
 e entre tallado en marmours Se escriu
 con letra e beusas douro Dema nuyr

que a idade posteira
 Deigo ensigo por millos Deanos
 Que a tua memoria entre os amares

in Cúria que a timora
 choras. Os danos De cues y reges
 noes les may congo jora.
 pois non che falta cousa q' de reges.
 para estar por la terra e mar segura
 non ves tua dita o o lo e jumbentura
 ora beras Bencedo
 Senex Deuo a'gun de guerra ou mudo
 astur altas torres De rubadas.
 por este Cavalryo ouo alca das

a Jarare Gonçida.
 Deba Luas fones e regues
 tan fresca e tam po lida.
 Con e de filios de Soberuios muros
 que por eles en breue tempo olvides
 a torres e alguns Din que frego alude

Cbinda, a charas nũtando Reyra
 que cheternan Denteyra
 moytos Reynos de uerregovernador
 Demays Caual Baion quecinge espados

Hon Rado Caualeryo
 aunquei un por uos coas mais grand
 que aualor tanto Feyro
 certo é que c pouco go bernara fñandes
 Contodo como fñdo agradeido
 hon nada a parua donde a uis naa do
 face co é sa presenua
 que a Guerna fñga dela sempre ausenua
 asi Vos lo gus ben coabore as posu
 hon nada principal cranfermose.

168

Caricion Galega en Loordedon
 Diego das marinas e Pariaques

Ora seña o tempo
 áica musa Galega o rostro o ceo
 congo e o passatempo
 e de se brebiel cuitado e feo,
 Pois se de effice vn milloiro e cafo
 quentis nouo áonce e d' Parnaso
 seas poe d' d' se conocea
 con nome eterno e Vida,
 E en pago de tu noua, ceas a brei as
 recab do teu de se e de as primas

E ben que na cidade
 por que son muy galas e e de p'ntades
 nos e cuten de Vontade
 e de groceiros versos mal áimados,
 Conto do musa miña a vós Leuanta
 e con Tarfona e de ustia gaiganta

fazei que entre estas silueiras
 q' cante a Mianciu consuas rebóitas
 resonen froitas arbores e Vinas
 O sangue escurrido das Moxinas

 Cantou no a moitos dias
 outel Galgo con moy doce canto
 asautas profecias
 q' esperando Sevilla o Varon Santo
 e por que achou amorde en el Galgo
 fero del grande fsta grande impugna
 Mays a quen pode vir, mirado aguto,
 con mays iusto decuto
 a Galgo a cancion q' auct Diego
 fays por todas as partes dos Galgos

 Da Vosa antiga Lira,
 non aigo eu de Galicia nesta parte
 q' por sorte me squina
 esta tan ma. trazaña e de tal arte

169

mais enos anebes Reinos de Castalia
 fandeia tanta contra e macauilla,
 q' permix escoliados,
 c'actan limpa saor e proauidos,
 Entre os mais ibernados cabaleiros,
 os dauosa Linas e sonprimeiros y

Das muy altas proelas
 dos infantes antigos Parrageiros
 danseanias cete Las
 tanas esculdos armas e paucis
 enouestan esculpidas e obfampadas
 as insinias de Paço a tar. Semmias,
 Vesque á ita pranta aues sa yáo
 come Un Ramo froido
 de fays da tempestad de tarta. q'ozia
 trageis novas de p'á a uen terra

En vos esta ental punto
 Cabaleira, a honrraposta da casoqeria
 con mil virtudes pinto
 de prarias gentileza e Valentia,
 Que postas a Páipe por diante
 Vos escolheu de moitos por valente
 en prauencia e corauna,
 q tan compridas poso en vos natura,
 para aludar a apacouar o stado
 do Reino de Hiagon alborotado ✱

En fin a bondade
 q corre sempre o igual coa boza asta
 faza apesae da idade
 que as cousas mais subidas roe e gaza
 que o voso nome para sempre viva
 Centenariado en marmores se esfubri
 con letia e Vexis dourado dimancira
 q asta a cada posterir a

176
Desiglo en siglo por milos de arús
duce a vosa memoria entre os gumanos

Crúna q' l' timosa
choas os danos dos cruces y reyes
nocstes mais congozosa
pois non he falta cousa que d'ese es
para estar pola terra e mar segura,
~~choas os danos dos cruces y reyes~~
no ves tua dita o oho eoran ventura,
ora veras ben cedo
sen ter rexeo algun de guerra ou medo
as tuas altas torres derribadas
por se cabaleiro o ceo alcadas

Farate Gornicida
de baluartes fortes e seguros
tan fresca e tan polida
Con edificios de sobrecios muros

que ~~enfronte~~ por eles en breue tempo
 a torce que alous dín que fco Alcides
 e bondade acharas bondad nei tan enteira,
 que che ^{terran} ~~tendan~~ denteira
 moitos Reinos, de Vete gobernada
 de may's cabal. Vaion que cinge e fada

Honrrado Cabaleiro

Quenque tiren por vos cousas mais grande
 Q' avalor tan enteiro
 certo e que e pouco gobernar a fandi
 Contodo como fillo agradecido
 Sonrrade a patria donde aues naci
 face ~~Porque~~ a presencia
 Q' a guerra faga dela sempre ausen
 Asi vos Logres ben co a vos faga
 Honrrada principal e tan ferm
 S

171

*
 e foi confirmada certa
 a por V. Ex. V. Ex. Ex. Ex. Ex.
 e sendo a de certa
 a figura entres do sangue mae
 indando V. Ex. Ex. Ex. Ex. Ex.
 foi logo o furo de le e apas
 e a congranja 2ª
 para os alvismos deus e amica
 e a fici con seiteis do deus
 e Deu V. Ex. Ex. Ex. Ex. Ex.

6. GLOSARIO

A

A *art. det.*: vid. O (art.).

Á *contr.*: vid. Ó (contr.).

A *prep.*: que cengen a Mandeu con suas ribeiras 18; **ja** quen pode uir, mirado a geito, con máys justo dereito a galega canción que a uós, Diego 27-29; postas **a** Phelipe por diante 55; para ajudar **a** apaciguar o estado 59; que **a** valor tan enteiro (...) é pouco gobernar **a** Frandes 103-104. Vid. a *GEITO*, a *PESAR de*.

ACHAR *v. tr.*: porque **achou** a metade en el galega 25; bondad' **acharás** nel tan enteira que 97.

AGRADECER *v. tr.*: como fillo **agradecido**, honrrade a patria 105.

AJUDAR *v.* 'axudar', na construción *ajudar a* + inf.: para **ajudar** a apaciguar o estado 59.

ALBOROTAR *v. tr.*: apaciguar o estado, do Reino de Aragón **alborotado** 60.

ALBRIZAS *s.f.* 'albízaras, boa nova': en pago de tal noua e tas **albrizas** 9.

ALÇAR *v. tr.* 'alzar': **alça** musa galega o rostro ó ceo 2; por este cabaleiro ó ceo **alçadas** 90.

ALCIDES *antrop.*: a torre que algúis din que feço **Alcides** 96.

ALGÚN *cuant.*: sen ter rezeo **algún** de guerra ou medo 88; a torre que **algús** <alguns> din que feço Alcides 96. Vid. *NALGÚN*.

ALTO *adx.*: as **altas** profecías 23; Das muy **altas** proezas 41; as túas **altas** torres derrubadas 89; para os **altos** misterios da milicia 68.

ANCHO *adx.*: en os **anchos** Reinos de Castilla 35.

ANDAR *v. intr.*: **andando** vós do general ó lado 65.

ANO *s.m.*: por millós de **anos** 79.

ANTIGO, ANTIGUA *adx.* 'antigo': Da uosa **antigua** liña 31; dos infanços **antigos** Parragueses 42.

APACIGUAR *v. tr.* 'pacificar': para ajudar a **apaciguar** o estado 59.

APAGAR *v. tr.*: foi logo o furor deles **apagado** 66.

ARAGÓN *top.*: do Reino de Aragón **alborotado** 60.

ÁRBORE *s.*: resonen froitas, **árbores** e viñas o sangue escrarecido 19.

ARMAS *s.f.* 'brasón': tantos escudos, **armas** e paueses 44.

ARTE *s.* 'modo': tan mal tratada e de tal **arte** 34 // 'talento, habilidade': que por voso valor, auiso e **arte** 62.

ASÍ *adv.*: e **así** con gran justia para os altos misterios (...) vos escolleu 67; **Así** vos logrés ben coa vosa esposa 109.

AUER *v.* 'haber': Cantou no-á moitos días 21; de tal pranta **aués** <aueis> saydo 47; a patria donde **aués** <aueis> nacido 106.

AUIO *s.m.* 'prudencia, sagacidade': que por voso valor, **auios** e arte 62.

AUNQUE *conx.* 'aínda que': **aunque** tiren por vós cousas máis grandes, (...) honrrade a patria 102.

AUSENÇIA *s.f.*, na construción *facen AUSENCIA* 'estar ausente': que a guerra faga dela sempre **ausençia** 108.

B

BALUARTE *s.m.*: Farate gornecida de **balüartes** fortes e seguros 92.

BARGAS *antrop.* 'Vargas': por fiel conselleiro do de **Bargas** 69.

BEN *adv.* 'moi': Ora verás **ben** cedo 87 // 'convenientemente': Así vos logrés **ben** coa vosa esposa 109.

BEN QUE *conx.* 'aínda que': E **ben que** na ciudade (...) no-escuiten de vontade estes groseiros versos 11.

BONDAD(E) *s.f.*: En fin, esa **bondade** que corre sempre ó igual coa bosa casta 71; e **bondad'** <bonda> acharás nel tan enteira 97.

BOSO *pos.*: vid. *VOSO*.

BREUE *adx.*: que por eles en **breue** tempo olbides a torre 95.

BUREL *s.m.* 'burel, pano ordinario de lá': deya ese **burel** cuitado e feo 4.

C

CABALEIRO *s.m.*: verás as túas altas torres derrubadas por este **cabaleiro** ó ceo alçadas 90; entre os máis istimados **cabaleiros** 39; Honrrado **cabaleiro** 101.

CABALERÍA *s.f.*: En vós está en tal punto a honrra posta da **cabalería** 52.

- CANCIÓN** *s.f.*: **Canción** Galega en loor de don Diego das Mariñas T; con máys justo dereito a galega **cancción** 29.
- CANTAR** *v. tr.* 'louvar': **Cantou** no-á moitos días outro galego (...) as altas profecías 21.
- CANTO** *s.m.*: Cantou no-á moitos días outro galego con moy doce **canto** (...) as altas profecías 22.
- CASO** *s.m.*: pois se che ofrece vn milagroso **caso** 5.
- CASTA** *s.f.*: esa bondade que corre sempre ó igual coa bosa **casta** 72.
- CASTILLA** *top.* 'Castela': mays en os anchos Reinos de **Castilla** 35.
- CABAL** *adx.*: de verte gobernada do máys **cabal** varón que cinge espada 100.
- CEDO** *adv.*: Ora verás ben **cedo** 87.
- CENGIR (CINGIR)** *v. tr.* 'cinguir': entre estas silueiras, que **cengen** a Mandeu con suas ribeiras 18; do máys cabal varón que **cinge** espada 100.
- CEO** *s.m.*: alça musa galega o rostro ó **ceo** 2; as altas torres derrubadas por este cabaleiro ó **ceo** alçadas 90.
- CERTEÇA** *s.f.* 'certeza': dan seguras **certeças** tantos escudos, armas e paueses 43.
- CERTO** *adx.*: E foi cousa mui **certa** que 61; **certo** é que é pouco gobernar a Frandes 104.
- CHE** *pron. pers.* P2, dat.: pois se **che** ofrece vn milagroso caso 5; pois non **che** falta cousa que deseges 84; que **che** terrán denteira moytos reinos 98. Vid. **TE**.
- CHORAR** *v. tr.*: Cruña, que lastimosa **choras** os danos dos crües yreges 82.
- CIUDADE** *s.f.* 'cidade': E ben que na **ciudade** (...) no-escuiten de vontade estes groseiros versos 11.
- CO, COA** *contr.* 'prep. CON + art. det.': que corre sempre ó igual **coa** bosa **casta** 72; Así vos logrés ben **coa** vosa esposa 109.
- COESE** *contr.* 'prep. CON + dem. ESE': facé **coesa** presencia que a guerra faga dela sempre ausencia 107.
- COMO** *conx. modal*: de tal pranta aués saydo, **como** vn rramo frorido 48; **como** fillo agradecido, honrrade a patria donde aués naído 105.
- COMPRIDO** *adx.* 'cumprido': vastante en prudencia e cordura, que tan **compridas** poso en vós natura 58.
- CON** *prep.*: alça musa galega o rostro ó **ceo** **con** gozo e passatempo 3; serás por el dend'oje conocida **con** nome eterno e vida 8; e **con** zanfoña e rústica garganta faiz que (...) resonen 16; que cengen a Mandeu **con** suas ribeiras 18; Cantou no-á moitos días outro galego **con** moy doce canto as altas profecías 22; ¿a quen pode uir, mirado a geito, **con** máys justo dereito a galega cancción que a uós? 28; **con** mil virtudes junto de gracias, gentileza e valentía 53; as insinias **con** gran justícia 67; se escriba **con** letra e versos d'ouro 77; tan polida, **con** edificios de soberbios muros 94. Vid. **CO, COESE, con TODO**.
- CONGOJOSO** *adx.* 'congoxoso': no-estés máys **congojosa** 83.
- CONOCER** *v. tr.* 'coñecer': serás por el dend'oje **conocida** con nome eterno e vida 7.
- CONSELLEIRO** *s.m.*: por fiel **conselleiro** do de Bargas o Rey vos escolleu 69.
- CONTA** *s.f.*, na frase *facen CONTA* de 'estimar, tomar en consideración': en os anchos Reinos de Castilla fan dela tanta **conta** e marauilla que 36.
- CORDURA** *s.f.*: vastante en prudencia e **cordura** 57.
- CORRER** *v. intr.*: esa bondade que **corre** sempre ó igual coa bosa **casta** 72.
- COUSA** *s.f.* 'cousa, asunto': E foi **cousa** mui certa que 61; pois non **che** falta **cousa** que deseges 84; a pesar da idade que as **cousas** máis subidas roe e gasta 74; aunque tiren por vós **cousas** máis grandes 102.
- CRUEL** *adx.*: choras os danos dos **crües** yreges 82.
- CRUÑA** *top.* 'A Coruña': **Cruña**, que lastimosa choras 81.
- CUITADO** *adx.* 'miserable': deyja ese burel **cuitado** e feo 4.

D

DA *contr.*: vid. **DO** (*contr.*).

DAR *v. tr.* 'proporcionar': Das muy altas proezas (...) **dan** seguras certeças tantos escudos 43.

DANO *s.m.*: choras os **danos** dos crües yreges 82.

DE, D' *prep.*: con letra e versos d'ouro 77; en loor **de** don Diego das Mariñas T; entre as noue doncelas **de** Parnaso 6; en pago **de** tal noua e tas albrizas 9; **de** Sebillá ó varón santo 24; Da uosa antiga liña, non digo eu **de** Galicia nesta parte 32; está tan mal tratada e **de** tal arte 34; en os anchos Reinos **de** Castilla 35; e **de** tan limp sangre producidos 38; as insinias **de** Parga 46; E vós que **de** tal pranta aués saydo 47; despoys da tempestad **de** tanta guerra 49; tragees nouas **de** paz 50; por diante vos escolleu **de** moitos 56; do Reino **de** Aragón alborotado 60; por fiel conselleiro do **de** Bargas 69; **de** siglo en siglo, por millós **de** anos 79; sen ter rezeo algún **de** guerra ou medo 88; con edificios **de** soberbios muros 94 // 'por': gornecida **de** baluartes fortes e segu-

- ros 92; que che terrán denteira moytos reinos **de** verte gobernada 99. Vid. *DEL, DICIR de, DO, JUNTO de, de MANEIRA que, de VONTADE*.
- DEL contr.* 'prep. *DE* + pron. pers. 3P *EL*': foi logo o furor **deles** apagado 66; fan **dela** tanta conta e marauilla que 36; que a guerra faga **dela** sempre ausencia 108 // 'elo': feço **del** grande festa e grande emprega 26.
- DENDE prep.*: serás por el **dend'**oje conocida 7.
- DENTEIRA s.f.*, na frase *ter DENTEIRA a* 'envexar, sentir ciumes de': acharás nel tan enteira que che terrán **denteira** moytos reinos 98.
- DEREITO s.m.*: ¿a quen pode vir (...) con máys justo **dereito** a galega canción que a uós, Diego? 28.
- DERRUBAR v. tr.*: as túas altas torres **derrubadas** 89.
- DESEJAR v. tr.* 'desexar': pois non che falta cousa que **deseges** para estar pola terra e mar segura 84.
- DESPERTO adx. ou part. de DESPERTAR* 'avivado, esperto': estando ja **desperta** a furia entr'eles do sangrento Marte 63.
- DESPOYS adv.*: **despoys** da tempestad de tanta guerra 49.
- DEYJAR v. tr.* 'deixar, abandonar': **deyja** ese burel cuitado e feo 4.
- DIANTE, POR loc.adv.*: postas a Phelipe **por diante** vos escolleu **de** moitos 55.
- DIA s.m.*: Cantou no-á moitos **días** outro galego con moy doce canto 21.
- DIEGO antrop.*: Canción galega en loor de don **Diego** das Mariñas Parragués T; con máys justo dereito a galega canción que a uós, **Diego** 28.
- [DICIR, DECER] v. tr.* 'dicir': a torre que algús **din** que feço Alcides 96 // *DICIR de* 'falar de': Da uosa antiga liña, non **digo** eu **de** Galicia nesta parte 32.
- DITA s.f.*: ¿Non ves tua **dita**, oh ollo, e gran ventura? 86.
- DO contr.* 'prep. *DE* + art. det.': recibe **do** teu verso estas primizas 10; estando ja desperta a furia entr'eles **do** sangrento Marte 64; andando vós **do** general ó lado 65; por fiel conselleiro **do** de Bargas 69; Das muy altas proezas **dos** infanços antigos Parraguses 42; o Rey vos escolleu da fror **dos** Pargas 70; os danos **dos** crúes yreges 82; **Da** uosa antiga liña 31; os **da** uosa linage son primeiros 40; despoys **da** tempestad de tanta guerra 49; a honrra posta **da** cabalería 52; para os altos misterios **da** milicia 68; o Rey vos escolleu **da** fror dos Pargas 70; don Diego **das** Mariñas Parragués T; o sangue escrarecido **das** Mariñas 20; **Das** muy altas proezas (...) dan seguras certeças 41 // 'por': apaciguar o estado, **do** Reino de Aragón alborotado 60; de verte gobernada **do** <de> máys cabal varón que cinge espada 100. Vid. *DE, O, a PESAR de*.
- DOCE adx.*: Cantou no-á moitos días outro galego con moy **doce** canto as altas profecías 22.
- DON s.m.*: Canción galega en loor de **don** Diego das Mariñas Parragués T.
- DONCELA s.f.*: entre as nove **doncelas** de Parnaso 6.
- DONDE rel.* 'onde': honrrade a patria **donde** aués nacido 106.
- DURAR v. tr.*: de siglo en siglo, por millós de anos, **dure** a vosa memoria entre os humanos 80.

E

- E conx.*: con gozo e passatempo 3; e deyja ese burel 4; cuitado e feo 4; con nome eterno e vida 8; e en pago de tal noua (...) recibe 9; en pago de tal noua e tas albrizas 9; **E** ben que na cidade (...) no-escuiten 11; son muy galás e pezpuntados 12; a uoz leuanta e (...) faiz que 16; con zanfoña e rústica garganta 16; froitas, árbores e viñas 19; Cantou (...), e porque achou a metade en el galega feço del grande festa 25; grande festa e grande emprega 26; está tan mal tratada e de tal arte 34; fan dela tanta conta e marauilla que 36; por muy escollidos e de tan limpa sangre producidos 38; tantos escudos, armas e paueses 44; en qu'están esculpidas e estampadas 45; **E** vós que de tal pranta aués saydo 47; junto de gracias, gentileza e valentía 54; por vostante en prudencia e cordura 57; **E** foi cousa mui certa 61; por voso valor, auiso e arte 62; e así (...) o Rey vos escolleu 67; que as cousas máis subidas roe e gasta 74; que o voso nome para sempre viua e entretallado en mármore se escriba 76; con letra e versos d'ouro 77; para estar pola terra e mar segura 85; ¿Non ves tua dita, oh ollo, e gran ventura? 86; gornecida de balíartes fortes e seguros 92; tan fresca e tan polida 93; e bondad' acharás nel tan enteira que 97; honrrada, principal e tan fermosa 110.
- É v. cop.*: vid. *SER*.
- EDAD(E) s.f.* 'idade': a pesar da **idade** que as cousas máis subidas roe e gasta 73; de maneira que hasta a **edad** postreira 78.
- EDIFICIO s.m.* 'edificio, edificación': tan fresca e tan polida con **edificios** <edefiçios> de soberbios muros 94.

EL *pron. pers.* 3P, compl.: serás por **el** dend'oje conocida con nome eterno e vida 7; achou a metade en **el** galega 25; estando ja desperta a furia entr'eles do sangrento Marte 64; que por **eles** en breue tempo olbides a torre 95. Vid. DEL, NEL.

EMPREGA *s.f.* 'investimento, empeño': feço del grande festa e grande **emprega** 26.

EN *prep.*: Canción galega **en** loor de don Diego T; **en** pago de tal noua e tas albrizas 9; achou a metade **en** el galega 25; mays **en** os <enhs> anchos Reinos de Castilla 35; tantos escudos, armas e paueses **en** qu'están esculpidas e estampadas 45; **En** vós está en tal punto a honrra posta da cabalería 51; **en** tal punto 51; por vastante **en** prudencia e cordura 57; que tan compridas poso **en** vós natura 58; e entretallado **en** mármore se escriba 76; de siglo **en** siglo 79; que por eles **en** breue tempo olbides a torre 95. Vid. en FIN, NEL, NO, NAL-GÚN, NESTE.

ENTEIRO *adx.*: e bondad' acharás nel tan **enteira** que 97; que a valor tan **enteiro** certo é que é pouco gobernar a Frandes 103.

ENTRE *prep.*: qu'**entre** as noue doncelas de Parnaso serás por el dend'oje conocida 6; faiz que **entre** estas silueiras (...) resonen 17; **entre** os máis istimados cabaleiros os da uosa linage son primeiros 39; estando ja desperta a furia **entr'eles** do sangrento Marte 64; dure a vosa memoria **entre** os humanos 80.

ENTRETALLAR *v. tr.* 'gravar, esculpir en baixorrelevo': e **entretallado** en mármore se escriba 76.

ESA *dem.*: vid. ESE.

ESCOLLER *v. tr.*: que por muy **escollidos** e de tan limpa sangre producidos 37; que postas a Phelipe por diante vos **escolleu** de moitos 56; o Rey vos **escolleu** da fror dos Pargas 70.

ESCRARECER *v. tr.* 'esclarecer': resonen froytas, árbores e viñas o sangue **escrarecido** das Mariñas 20.

ESCRIBIR *v. tr.*: entretallado en mármore se **escriba** con letra e versos d'ouro 76.

ESCUDO *s.m.*: dan seguras cerceñas tantos **escudos**, armas e paueses 44.

ESCUITAR *v. tr.* 'escoitar': no-**escuiten** de vontade estes groseiros versos mal limados 14.

ESCULPIR *v. tr.*: os escudos, armas e paueses en qu'están **esculpidas** e estampadas as insinias de Parga 45.

ESE *dem.*: deyja **ese** burel cuitado e feo 4; En fin, **esa** bondade que corre sempre ó igual con bosa casta 71.

ESPADA *s.f.*: gobernada do máys cabal varón que cinge **espada** 100.

ESPERAR *v. tr.*: as altas profecías que **esperan** de Sebillá ó varón santo 24.

ESPOSA *s.f.*: Así vos logrés ben coa vosa **esposa**, honrrada, principal e tan fermosa 110.

ESTADO *s.m.*: para ajudar a apaciguar o **estado** 59.

ESTAMPAR *v. tr.*: tantos escudos, armas e paueses en qu'están esculpidas e **estampadas** as insinias de Parga 45.

ESTAR *v. intr.*: que por sorte mezquiña **está** tan mal tratada e de tal arte 34; En vós **está** en tal punto a honrra posta da cabalería 51; tantos escudos, armas e paueses en qu'**están** esculpidas e estampadas as insinias de Parga 45; no-**estés** máys congojosa 83; non che falta cousa que deseges para **estar** pola terra e mar segura 85; **estando** ja desperta a furia entr'eles 63.

ESTE *dem.*: por **este** cabaleiro ó ceo alçadas 90; no-**escuiten** de vontade **estes** groseiros versos 14; recibe do teu verso **estas** primizas 10; entre **estas** silueiras 17. Vid. NESTE.

[ESTIMAR] *v. tr.*: vid. ISTIMAR.

ETERNO *adx.*: serás por el dend'oje conocida con nome **eterno** e vida 8.

EU *pron. pers.* P1, nom.: non digo **eu** de Galicia nesta parte 32.

F

FACER *v. tr.*: en os anchos Reinos de Castilla **fan** dela tanta conta e marauilla que 36; **feço** del grande festa e grande **emprega** 26; a torre que algús din que **feço** Alcides 96; **Farate** gornecida de baliartes fortes e seguros 91; En fin, esa bondade (...) **fará** (...) que o voso nome para sempre viva 73; que a guerra **faga** dela sempre ausencia 108; **faiz** <faz> que entre estas silueiras (...) resonen 17; **facé** coesa presenza que a guerra **faga** dela sempre ausencia 107.

FALTAR *v. tr.*: pois non che **falta** cousa que deseges 84.

FEO *adx.*: deyja ese burel cuitado e **feo** 4.

FERMOSO *adx.*: coa vosa esposa, honrrada, principal e tan **fermosa** 110.

FESTA *s.f.*: feço del grande **festa** e grande **emprega** 26.

FIEL *adx.*: por **fiel** conselleiro do de Bargas 69.

FILLO *s.m.*: como **fillo** agradecido, honrrade a patria donde aués nacido 105.

FIN, EN *adv.*: **En fin**, esa bondade que corre sempre ó igual coa bosa casta 71.

FOI *v. cop.*: vid. SER.

FORTE *adx.*: Farate gornecida de balüartes **fortes** e seguros 92.
FRANDES *top.*: ‘Flandres’: certo é que é pouco gobernar a **Frandes** 104.
FRESCO *adx.*: tan **fresca** e tan polida con edificios de soberbios muros 93.
FROITA *s.f.*: resonen **froitas**, árbores e viñas o sangue escarrecido das Mariñas 19.
FROR *s.f.*: ‘o mellor elemento ou conxunto de elementos dun grupo, flor’: o Rey vos escolleu da **fror** dos Pargas 70.
FRORIDO *adx.*: ‘florido’: de tal pranta aués saydo, como vn ramo **frorido** 48.
FURIA *s.f.*: estando ja desperta a **furia** entr’eles do sangrento Marte 64.
FUROR *s.m.*: foi logo o **furor** deles apagado 66.

G

GALÁN *adx.*: porque son muy **galás** e pezpuntados 12.
GALEGO *s.m.*: Cantou no-á moitos días outro **galego** con moy doce canto as altas profecías 22 // *adx.*: Canción **galega** en loor de don Diego T; alça musa **galega** o rostro ó ceo 2; porque achou a metade en el **galega** 25; a **galega** canción 29; por todas as partes sos **galego** 30.
GALICIA *top.*: non digo eu de **Galicia** nesta parte 32.
GARGANTA *s.f.*: a uoz leuanta e con zanfoña e rústica **garganta** 16.
GASTAR *v. tr.*: a pesar da idade que as cousas máis subidas roe e **gasta** 74.
GEITO, **A** *adv.*: ‘a xeito’: ¿a quen pode uir, mirado a **geito**, con máys justo dereito a galega canción que a uós, Diego? 27.
GENERAL *s.m.*: ‘xeneral’: andando vós do **general** ó lado 65.
GENTILEZA *s.f.*: ‘xentileza’: con mil virtudes junto de gracias, **gentileza** e valentía 54.
GOBERNAR *v. tr.*: de verte **gobernada** do máys cabal varón que cinge espada 99; certo é que é pouco **gobernar** a Frandes 104.
GORNECER *v. tr.*: Farate **gornecida** de balüartes fortes e seguros 91.
GOZO *s.m.*: alça musa galega o rostro ó ceo con **gozo** e passatempo 3.
GRACIA *s.f.*: ‘graza’: con mil virtudes junto de **gracias**, **gentileza** e valentía 54.
GRAN(DE) *adx.*: con **gran** justiça 67; e **gran** ventura 86; feço del **grande** festa e **grande** emprega 26; cousas máis **grandes** 102.
GROSEIRO *adx.*: no-escuiten de vontade estes **groseiros** versos mal limados 14.
GUERRA *s.f.*: despoys da tempestad de tanta **guerra** 49; sen ter rezeo algún de **guerra** ou medo 88; que a **guerra** faga dela sempre ausencia 108.

H

HASTA *prep.*: ‘ata’: **hasta** a edad postreira 78.
HONRRA *s.f.*: En vós está en tal punto a **honrra** posta da cabalería 52.
HONRRADO *adx.*: ‘merecente de honra’: **Honrrado** cabaleiro, aunque tiren por vós cousas máis grandes 101; coa vosa esposa, **honrrada**, principal e tan fermosa 110; as insinias de Parga, tan **honrradas** 46.
HONRRAR *v. tr.*: como fillo agradecido, **honrrade** a patria donde aués naído 106.
HUMANO *s.m.*: dure a vosa memoria entre os **humanos** 80.

I

IGUAL, **O** *loc. adv.*: esa bondade que corre sempre ó **igual** coa bosa casta 72.
INFANÇÓN *s.m.*: ‘infanzón’: dos **infanços** antigos Parragueses 42.
INSINIA *s.f.*: ‘insignia’: esculpidas e estampadas as **insinias** de Parga, tan **honrradas** 46.
ISTIMAR *v. tr.*: ‘estimar’: entre os máis **istimados** <estimados> cabaleiros 39.

J

JA *adv.*: ‘xa’: estando **ja** desperta a furia 63.
JUNTO DE *loc. prep.*: ‘xunto con’: con mil virtudes **junto de** gracias, gentileza e valentía 54.
JUSTIÇA *s.f.*: ‘xustiza’: con gran **justiça** 67.
JUSTO *adx.*: ‘xusto’: con máys **justo** dereito 28.

L

- LADO, *ó loc. adv.*: andando vós do general **ó lado** 65.
 LASTIMOSO *adx.*: Cruña, que **lastimosa** choras os danos dos crúis yreges 81.
 LETRA *s.f.*: entretallado en mármore se escriba con **letra** e versos d'ouro 77.
 LEUANTAR *v. tr.*: con todo, musa miña, a uoz **leuanta** 15.
 LIMAR *v. tr.*: estes groseiros versos mal **limados** 14.
 LIMPO *adx.*: por muy escollidos e de tan **limpa** sangue producidos 38.
 LINAGE *s.f.*: 'liñaxe': entre os máis istimados cabaleiros os da uosa **linage** son primeiros 40.
 LIÑA *s.f.*: 'ascendencia': Da uosa antiga **liña** 31.
 LOGO *adv.*: 'axiña': andando vós do general **ó lado** foi **logo** o furor deles apagado 66.
 LOGRAR *v. tr.*, na const. *lograrse con* 'conseguir descendencia': Así vos **logrés** ben coa vosa esposa 109.
 LOOR *s.*: Canción galega en **loor** de don Diego das Mariñas Parragués T.

M

- MAL *adx.*: estes groseiros versos **mal** limados 14; que por sorte mezquiña está tan **mal** tratada 34.
 MANDEU *hidrón.*: 'Mandeo': entre estas silueiras, que cengen a Mandeou con suas ribeiras 18.
 MANEIRA QUE, DE *loc. conx.*: se escriba con letra e versos d'ouro, **de maneira que** hasta a edad postreira 77-78.
 MAR *s.*: para estar pola terra e **mar** segura 85.
 MARAUILLA *s.f.*: 'marabilla': fan dela tanta conta e **marauilla** 36.
 MARIÑAS *antrop.*: Canción galega en loor de don Diego das **Mariñas** Parragués T // *top.*: o sangue escrarecido das **Mariñas** 20.
 MARTE *teón.*: esperta a furia entr'eles do sangrento **Marte** 64.
 MÁIS, MÁYS *cuant.*: con **máys** justo dereito 28; entre os **máis** istimados cabaleiros 39; as cousas **máis** subidas roe e gasta 74; cousas **máis** grandes 102; gobernada do **máys** cabal varón que cinge espada 100 // *adv.*: 'xa, nunca máis': no-estés **máys** congojosa 83.
 MAYS *conx.*: 'pero': fecho del grande festa e grande emprega, **mays**, ¿a quen pode uir, mirado a geito, (...)?' 27; está tan mal tratada e de tal arte; **mays** en os anchos Reinos de Castilla fan 35.
 MÁRMORE *s.m.*: entretallado en **mármore** se escriba 76.
 MEDO *s.m.*: sen ter rezeo algún de guerra ou **medo** 88.
 MEMORIA *s.f.*: 'lembanza': dure a vosa **memoria** entre os humanos 80.
 METADE *s.f.*: porque achou a **metade** en el galega 25.
 MEU *pos.*: con todo, musa **miña**, a uoz leuanta 15.
 MEZQUIÑO *adx.*: 'mesquiño': por sorte **mezquiña** está tan mal tratada 33.
 MIL *num.*: con **mil** virtudes junto de gracias, gentileza e valentía 53.
 MILAGROSO *adx.*: pois se che ofrece vn **milagroso** caso 5.
 MILICIA *s.f.*: para os altos misterios da **milicia** 68.
 MILLÓN *num.*: de siglo en siglo, por **millós** de anos 79.
 MIÑA *pos.*: vid. MEU.
 MIRAR *v. tr.*: ¿a quen pode uir, **mirado** a geito, con máys justo dereito a galega canción que a uós, Diego? 27.
 MISTERIO *s.m.*: para os altos **misterios** da milicia 68.
 MOITO, MOY(TO), MUI, MUY *cuant.*: 'moi(to)': Cantou no-á **moitos** días 21; por diante vos escolleu de **moitos** por vastante en prudencia e cordura 56; que che terrán denteira **moytos** reinos 99; Cantou no-á **moitos** días outro galego con **moy** doce canto 22; E foi cousa **muy** certa que 61; porque son **muy** galás e pez-puntados 12; por **muy** escollidos e de tan limpa sangue producidos 37; Das **muy** altas proezas 41.
 MURO *s.m.*: con edificios de soberbios **muros** 94.
 MUSA *s.f.*: alça **musa** galega o rostro **ó ceo** 2; con todo, **musa** miña, a uoz leuanta 15.
 MUY *cuant.*: vid. MOITO, MOY(TO).

N

- NA *contr.*: Vid. NO (*contr.*).
 NAÇER *v. intr.*: honrrade a patria donde aués **naçido** 106.
 NALGÚN *contr.*: 'prep. EN + cuant. ALGÚN': Ora sea **nalgún** tempo alça musa galega o rostro **ó ceo** 1.

NATURA *s.f.*: que tan compridas poso en vós **natura** 58.

NEL *contr.* 'prep. EN + pron. pers. 3P': e bondad'achará **nel** tan enteira que 97.

NESTE *contr.* 'prep. EN + dem. ESTE': non digo eu de Galicia **nesta** parte 32.

NO *adv.*: vid. **NON**.

NO *contr.* 'prep. EN + art. det. O': E ben que **na** cidade (...) no-escuiten 11.

NOME *s.m.*: serás por el dend'oje conocida con **nome** eterno e vida 8; que o voso **nome** para sempre viua 75.

NON, NO- *adv.*: **non** digo eu de Galicia nesta parte 32; pois **non** che falta cousa que deseges 84; ¿**Non** ves tua dita (...) ? 86; **no**-escuiten de vontade estes groseiros 13; Cantou **no**-á moitos días 21; **no**-estés máys congojosa 83.

NOUA *s.f.*: en pago de tal **noua** e tas albrizas 9; tragees **nouas** de paz á uosa terra 50.

NOUE *num.*: entre as **noue** doncelas de Parnaso 6.

O

O *art. det.*: alça musa galega **o** rostro ó ceo 2; resonen froitas, árbores e viñas **o** sangue escrarecido das Mariñas 20; para ajudar a apaciguar **o** estado 59; foi logo **o** furor deles apagado 66; por fiel conselleiro do de Bargas **o** Rey vos escolleu 70; que o voso nome para sempre viua 75; entre **os** máis istimados cabaleiros 39; **os** da uosa linage son primeiros 40; para **os** altos misterios da milicia 69; entre **os** humanos 80; choras **os** danos dos crües yreges 82; musa miña, **a** uoz leuanta 15; achou **a** metade en el galega 25; con máys justo dereito **a** galega canción 29; está en tal punto **a** honrra posta da cabalería 52; estando ja desperta **a** furia 64; dure **a** vosa memoria 80; olbides **a** torre 96; honrrade **a** patria 106; que **a** guerra faga dela sempre ausencia 108; **hasta a** <astaedad> edad postreira 78; entre **as** noue doncelas de Parnaso 6; con moy doce canto **as** altas profecías 23; por todas **as** partes sos galego 30; estampadas **as** insinias de Parga 46; que **as** cousas máis subidas roe e gasta 74; **as** túas altas torres derrubadas 89. Vid. **CO, DO, NO, Ó, POLO**.

Ó *contr.* 'prep. A + art. det.': alça musa galega **o** rostro ó ceo 2; que esperan de Sebillá **ó** varón santo 24; por este cabaleiro **ó** ceo alçadas 90; tragees **nouas** de paz á uosa terra 50. Vid. **O** (art.), **ó IGUAL, ó LADO**.

OFFRECER *v. tr.*: pois se che **offrece** vn milagroso caso 5.

OH *interx.*: ¿Non ves tua dita, oh **ollo**, e gran ventura? 86.

OJE *adv.* 'hoxe': serás por el dend'oje conocida 7.

OLBIDAR *v. tr.* 'esquecer': que por eles en breue tempo **olbides** a torre 95.

OLLO *s.m.*: ¿Non ves tua dita, oh **ollo**, e gran ventura? 86.

ORA *conx.* 'aínda que': **Ora** sea nalgún tempo 1 // *adv.* 'agora': **Ora** verás ben cedo, sen ter rezeo algún 87.

OU *conx.*: sen ter rezeo algún de guerra **ou** medo 88..

OURO *s.m.*: en mármore se escriba con letra e versos d'**ouro** 77.

OUTRO *ident.*: Cantou no-á moitos días **outro** galego 22.

P

PAGO *s.m.*: en **pago** de tal **noua** e tas albrizas 9.

PARA *prep.*: vos escolleu (...) **para** ajudar a apaciguar o estado 59; **para** os altos misterios da milicia (...) vos escolleu 68; que o voso nome **para** sempre viua 75; non che falta cousa que deseges **para** estar pola terra e mar segura 85.

PARGA *top.*: as insinias de **Parga**, tan honrradas 46 // *antrop.*: o Rey vos escolleu da fror dos **Pargas** 70.

PARNASO *top.*: entre as noue doncelas de **Parnaso** 6.

PARRAGUÉS *antrop.*: Das muy altas proezas dos infanços antigos **Parragüeses** 42; en loor de don Diego das Mariñas **Parragüés** T.

PARTE *s.f.*: non digo eu de Galicia nesta **parte** 32; por todas as **partes** sos galego 30.

PASSATEMPO *s.m.*: alça musa galega o rostro ó ceo con gozo e **passatempo** 3.

PATRIA *s.f.*: honrrade a **patria** donde aués naído 106.

PAUÉS *s.m.*: tantos escudos, armas e **paueses** 44.

PAZ *s.f.*: tragees **nouas** de **paz** á uosa terra 50.

PESAR DE, A loc. *prep.*: fará, **a pesar da** idade que as cousas máis subidas roe e gasta 73.

PEZPUNTADO *adx.* 'pretensioso, presumido': ben que na cidade, porque son muy galás e **pezpuntados**, no-escuiten de vontade estes groseiros versos 12.

PHELIPE *antrop.*: **Phelipe** por diante vos escolleu de moytos 55.

PODER *v. aux., PODER + inf.*: ¿a quen **pode** uir, mirado a geito, con máys justo dereito a galega canción que a uós, Diego? 27.

- POIS** *conx. expl.:* ¿a quen pode uir, mirado a geito, con máys justo dereito a galega canción que a uós, Diego, **pois** por todas as partes sos galego? 30; no-estés máys congojosa, **pois** non che falta cousa que deseges 84 // *causal* 'pois que': deyya ese burel cuitado e feo, **pois** se che ofrece vn milagroso caso 5.
- POLO** *contr.* 'prep. POR + art. det.': para estar **pola** terra e mar segura 85. Vid. O (art.), POR.
- POLIDO** *adx.* 'refinado': tan fresca e tan **polida** con edificios de soberbios muros 93.
- POR** *prep.:* serás **por** el dend'oje conocida 7; **por** todas as partes sos galego 30; **por** sorte mezquiña está tan mal tratada 33; que **por** muy escollidos e de tan limpa sangre producidos 37; por diante vos escolleu de moitos **por** vastante en prudencia e cordura 56; que **por** voso valor, auiso e arte 62; **por** fiel conselleiro do de Bar-gas o Rey vos escolleu 69; de siglo en siglo, **por** millós de anos 79; **por** este cabaleiro ó ceo alçadas 90; que **por** eles en breue tempo olbides a torre 95; aunque tiren **por** vós cousas máis grandes 102. Vid. POLO, por DIANTE.
- PORQUE** *conx.* 'como': ben que na ciudade, **porque** son muy galás e pezpuntados, no-escuiten 12; e **porque** achou a metade en el galega feço grande festa 25.
- [POÑER, PÓR] *v. tr.:* en prudencia e cordura, que tan compridas **poso** en vós natura 58; En vós está en tal punto a honrra **posta** da cabalería 52; junto de gracias, gentileza e valentía, que **postas** a Phelipe por diante vos escolleu de moitos 55.
- POSTREIRO** *adx.:* hasta a edad **postreira**, de siglo en siglo 78.
- POUCO** *cuant.:* que a valor tan enteiro certo é que é **pouco** gobernar a Frandes 104.
- PRANTA** *s.f.* 'planta': E vós que de tal **pranta** aués saydo 47.
- PRIMIZA** *s.f.* 'primicia': recibe do teu verso estas **primizas** <premiças> 10.
- PRINCIPAL** *adx.:* coa vosa esposa, honrrada, **principal** <preñcipal> e tan fermosa 110.
- PRESENCIA** *s.f.* 'presenza': facé coesa **presencia** que a guerra faga dela sempre ausencia 107.
- PRIMEIRO** *num.:* os da uosa linage son **primeiros** 40.
- PRODUCIR** *v. tr.:* por muy escollidos e de tan limpa sangre **producidos** 38.
- PROEZA** *s.f.:* Das muy altas **proezas** dos infanços antigos Parragueses 41.
- PROFECÍA** *s.f.:* as altas **profecías** que esperan de Sebilla ó varon santo 24.
- PRUDENCIA** *s.f.:* por vastante en **prudencia** e cordura 57.
- PUNTO** *s.m.* 'grao, nivel': En vós está en tal **punto** a honrra posta da cabalería 51.

QU

- QUE, QU'** *rel.:* vn milagroso caso **qu'**entre as noue doncelas de Parnaso serás por el dend'oje conocida 6; entre estas silueiras, **que** cengen a Mandeu con suas ribeiras 18; as altas profecías **que** esperan de Sebilla ó varón santo 24; tantos escudos, armas e paueses en **qu'**están esculpidas e estampadas as insinias de Parga 45; E vós **que** de tal pranta aués saydo 47; por vastante en prudencia e cordura, **que** tan compridas poso en vós natu-ra 58; esa bondade **que** corre sempre ó igual coa bosa casta 72; a pesar da idade **que** as cousas máis subidas roe e gasta 74; Cruña, **que** lastimosa choras os danos dos crúés yreges 81; non che falta cousa **que** deseges para estar pola terra e mar segura 84; olbides a torre **que** algús din que feço Alcides 96; do máys cabal varón **que** cinge espada 100.
- QUE** *conx. compl.:* faiz **que** entre estas silueiras (...) resonen 17; E foi cousa mui certa **que** por voso valor, auiso e arte (...) foi logo o furor deles apagado 61; fará (...) **que** o voso nome para sempre viua e entretallado en mármores se escriba 75; a torre que algús din **que** feço Alcides 96; que a valor tan enteiro certo é **que** é pouco gobernar a Frandes 104; facé coesa **presencia que** a guerra faga dela sempre ausencia 108 // *comp.:* ¿a quen pode uir con máys justo dereito a galega canción **que** a uós, Diego? 29 // *expl.:* non digo eu de Galicia nesta parte, **que** por sorte mezquiña está tan mal tratada e de tal arte 33; aunque tiren por vós cousas máis grandes, **que** a valor tan enteiro certo é que é pouco gobernar a Frandes 103 // *consec.:* fan dela **tanta** conta e marauilla **que** por muy escollidos e de tan limpa sangre producidos 37; En vós está en **tal** punto a honrra posta da cabalería (...) **que** postas a Phelipe por diante vos escolleu 55; **tan** fresca e **tan** polida con edificios de soberbios muros, **que** por eles en breue tempo olbides a torre 95; e bondad' acharás nel **tan** enteira **que** che terrán denteira moytos reinos 98. Vid. BEN *que*, de MANEIRA *que*.
- QUEN** *rel.:* ¿a **quen** pode uir, mirado a geito, con máys justo dereito a galega canción que a uós, Diego? 27.

R

- RECEBER** *v. tr.* 'recibir': en pago de tal noua e tas albrizas **recebe** do teu verso estas primizas 10.
- REINO** *s.m.:* o estado, do **Reino** de Aragón alborotado 60; en os anchos **Reinos** de Castilla 35; que che terrán denteira moytos **reinos** 99.

RESONAR *v. tr.*: 'facer resoar': **resonen** froitas, árbores e viñas o sangue escurecido das Mariñas 19.
 REY *s.m.*: o **Rey** vos escolleu da fror dos Pargas 70.
 REZEO *s.m.*: 'receo': sen ter **rezeo** algún de guerra ou medo 88.
 RIBEIRA *s.f.*: que cengen a Mandeou con suas **ribeiras** 18.
 ROER *v. tr.*: a pesar da idade que as cousas máis subidas **roe** e gasta 74.
 ROSTRO *s.m.*: alça musa galega o **rostro** ó ceo 2.
 RRAMO *s.m.*: 'póla': que de tal pranta aués saydo, como vn **rramo** frorido 48.
 RÚSTICO *adx.*: con zanfoña e **rústica** garganta 16.

S

SANGRE *s.m. e f.*: 'sangue': o **sangre** escurecido das Mariñas 20; por muy escollidos e de tan limpa **sangre** producidos 38.
 SANGRENTA *adx.*: a furia (...) do **sangrento** Marte 64.
 SANTO *adx.*: as altas profecías que esperan de Sebilla ó varón **santo** 24.
 SAYR *v. intr.*: E vós que de tal pranta aués **saydo** 47.
 SE *pron. pers.* 3P: pois **se** che ofrece vn milagroso caso 5; e entretallado en mármore **se** escriba con letra e versos d'ouro 76.
 SEBILLA *top.*: as altas profecías que esperan de **Sebilla** ó varón santo 24.
 SEGURO *adx.*: Farate gornecida de baluartes fortes e **seguros** 92; para estar pola terra e mar **segura** 85; dan **seguras** certeza tantos escudos, armas e pauses 43.
 SEMPRE *adv.*: esa bondade que corre **sempre** ó igual coa bosa casta 72; que o voso nome para **sempre** viua 75; que a guerra faga dela **sempre** ausencia 108.
 SEN *prep.*: **sen** ter rezeo algún de guerra ou medo 88.
 SER *v. cop.*: que a valor tan enteiro certo é que é pouco gobernar a Frandes 104; é pouco gobernar a Frandes 104; pois por todas as partes **sos** galego 30; porque **son** muy galás e pezpuntados 12; os da uosa linage **son** primeiros 40; E **foi** cousa mui certa que 61; entre as noue doncelas de Parnaso **serás** por el d'ende oje conocida 7; Ora **sea** <se> nalgún tempo 1 // *SER* + part.: **foi** logo o furor deles apagado 66.
 SEU *pos.*: que cengen a Mandeou con **suas** ribeiras 18.
 SIGLO *s.m.*: 'século': de **siglo** en **siglo**, por millós de anos 79.
 SILVEIRA *s.f.*: 'fraga, foresta': entre estas **silueiras**, que cengen a Mandeou con suas ribeiras 17.
 SOBERVIO *adx.*: 'soberbio': con edificios de **soberbios** muros 94.
 SORTE *s.f.*: que por **sorte** mezquía está tan mal tratada e de tal arte 33.
 SÚA *pos.*: vid. *SEU*.
 SUBIDO *adx.*: 'elevado, alto': a pesar da idade que as cousas máis **subidas** roe e gasta 74.

T

TAL *ident.*: en pago de **tal** noua e tal albrizas 9; está tan mal tratada e de **tal** arte 34; vós que de **tal** pranta aués saydo 47; está en **tal** punto a honrra posta da cabalería 51; en pago de tal noua e **tas** albrizas 9.
 TAN(TO) *quant.*: está **tan** mal tratada e de tal arte 34; de **tan** limpa sangue producidos 38; as insinias de Parga, **tan** honrradas 46; que **tan** compridas poso en vós natura 58; **tan** fresca e **tan** polida 93; a valor **tan** enteiro 103; honrrada, principal e **tan** fermosa 110; despoys da tempestad de **tanta** guerra 49; **tantos** escudos, armas e pauses 44 // *TAN(TO)* ... *QUE*: fan dela **tanta** conta e marauilla **que** (...) os da uosa linage son primeiros 36; e bondad' acharás nel **tan** enteira **que** che terrán denteira 97.
 TAS *ident.*: vid. *TAL*.
 TE *pron. pers.* P2, acu.: Farate gornecida de baluartes fortes e seguros 91; que che terrán denteira moytos reinos de verte gobernada do máys cabal varón que cinge espada 99. Vid. *CHE*.
 TEMPESTAD *s.f.*: 'tempestade': despoys da **tempestad** de tanta guerra 49.
 TEMPO *s.m.*: Ora sea nalgún **tempo** 1; que por eles en breue **tempo** olbides a torre 95.
 TER *v. tr.*: sen **ter** rezeo algún de guerra ou medo 88; que che **terrán** denteira moytos reinos de verte gobernada do máys cabal varón que cinge espada 98.
 TERRA *s.f.*: tragees nouas de paz á uosa **terra** 50; para estar pola **terra** e mar segura 85.
 TEU *pos.*: recibe do **teu** verso estas primizas 10; ¿Non ves **tua** dita, oh ollo, e gran ventura? 86; as **túas** altas torres derrubadas 89.
 TIRAR *v. tr.*, na const. *TIRAR por* 'atraer, chamar': Honrrado cabaleiro, aunque **tiren** por vós co ssas máis grandes 102.

TODO *cuant.*: por **todas** as partes sos galego 30.

TODO, CON *loc. adv.*: **con todo**, musa miña, a uoz leuanta 15; **con todo**, como fillo agradecido, honrrade a patria donde aués naciado 105.

TORRE *s.f.*: a **torre** que algús din que feço Alcides 96; as túas altas **torres** derrubadas 89.

TRAGER *v. tr.* ‘traer’: despoys da tempestad de tanta guerra **tragees** nouas de paz á uosa terra 50.

TRATAR *v. tr.*: que por sorte mezuíña está tan mal **tratada** e de tal arte 34.

TUA *pos.*: vid. TEU.

U

UIR *v. intr.*, na const. VIR a ‘acaer’: ¿a quen pode **uir**, mirado a geito, con máys justo dereito a galega canción que a uós, Diego? 27.

UÓS *pron. pers.*: vid. VÓS.

UOSO *pos.*: vid. VOSO.

UOZ *s.f.*: musa miña, a **uoz** leuanta 15.

V

VALENTÍA *s.f.*: junto de gracias, gentileza e **valentía** 54.

VALOR *s.m.*: que a **valor** tan enteiro certo é que é pouco gobernar a Frandes 104; por voso **valor**, auiso e arte 62.

VARÓN *s.m.*: as altas profecías que esperan de Sebilla ó **varón** santo 24; gobernada do máys cabal **varón** que cinge espada 100.

VASTANTE *adx.* ‘abastado’: vos escolleu de moitos por **vastante** en prudencia e cordura 56.

VENTURA *s.f.*: ¿Non ves tua dita, oh ollo, e gran **ventura**? 86.

VER *v. tr.*: ¿Non **ves** tua dita, oh ollo, e gran **ventura**? 86; Ora **verás** ben cedo (...) as túas altas torres 87; que che terrán denteira moytos reinos de **verte** gobernada 99.

VERSO *s.m.* ‘verso’: estes groseiros **versos** mal limados 14; se escriba con letra e **versos** d’ouro 77 // ‘poema, versificación’: recibe do teu **verso** estas primizas 10.

VIDA *s.f.*: dend’oje conocida con nome eterno e **vida** 8.

VIÑA *s.f.*: resonen froitas, árbores e **viñas** o sangue escrarecido das Mariñas 19.

VIRTUDE *s.f.*: con mil **virtudes** junto de gracias, gentileza e valentía 53.

VIVIR *v. intr.*: que o voso nome para sempre **viua** 75.

VN *art. indet.*: pois se che ofrece **vn** milagroso caso 5; como **vn** rramo frorido 48.

VONTADE *s.f.*, na locución de VONTADE ‘con disposición favorable’: no-escuiten **de vontade** estes groseiros versos mal limados 13.

VÓS *pron. pers.* 2Psg. cortés, nom.: E **vós** que de tal pranta aués saydo 47; andando **vós** do general ó lado 65 // compl.: con máys justo dereito a galega canción que a **uós**, Diego 29; En **vós** está en tal punto a honrra posta da cabalería 51; que tan compridas poso en **vós** natura 58; Honrrado cabaleiro, aunque tiren por **vós** cousas máis grandes 102.

VOS *pron. pers.* 2Psg. cortés, acu.: que postas a Phelipe por diante **vos** escolleu de moitos 56; o Rey **vos** escolleu da fror dos Pargas 70 // ref.: Así **vos** logrés ben coa vosa esposa 109.

VOSO *pos.*, 2Psg.: por **voso** valor, auiso e arte 62; que o **voso** nome para sempre viua 75; Da **uosa** antiga liña 31; os da **uosa** linage son primeiros 40; tragees nouas de paz á **uosa** terra 50; que corre sempre ó igual coa **bosa** casta 72; dure a **vosa** memoria entre os humanos 80; Así vos logrés ben coa **vosa** esposa 109.

Y

YREGE *s.m.* ‘herexe’: choras os danos dos criús **yreges** 81.

Z

ZANFOÑA *s.f.* ‘zanfona’: e con **zanfoña** e rústica garganta 16.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ALGa = GARCÍA, Constantino *et alii* (1990): *Atlas Lingüístico Galego. Volume I: Morfoloxía Verbal*, A Coruña, Fundación “Pedro Barrié de la Maza” & Instituto da Língua Galega.
- ALONSO, Dámaso (1972): «Para la historia temprana del conceptismo: Un ms. sevillano de justas en honor a santos (de 1584 a 1600)», in *Obras Completas*, Madrid, Gredos, II, 75-117.
- ÁLVAREZ, Rosario & Xosé Luís RODRÍGUEZ MONTEDERRAMO (2002): “O Diálogo de Alberte e Bieito. Dramaturxia, elites letradas e escrita en galego a fins do século XVI”, BRAG, 363, 241-311.
- ANDRÉS ESCAPA, Pablo & José Luis RODRÍGUEZ MONTEDERRAMO (1998): «Manuscritos y saberes en la librería del conde de Gondomar», *El Libro Antiguo Español*, IV, 13-81.
- BERMÚDEZ, Jerónimo [= Antonio de Silva] (1577): *Primeras tragedias españolas de Antonio de Silva*, Madrid, Francisco Sánchez.
- CASCALES, Francisco (1975): *Tablas poéticas. Edición, introducción y notas de Benito Brancaforte*, Madrid, Espasa-Calpe.
- Catálogo RB = *Catálogo de la Real Biblioteca*, Madrid, Patrimonio Nacional, 1993-2003.
- CORDEIRO MOLEDO, Carlos (2000): *Estudio dialectológico das formas de pretérito de indicativo no galego da Idade Media*, Trabajo de Investigación Tutelado, USC.
- COROMINAS, Joan / PASCUAL, José Antonio (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos.
- CORTIJO ORTIZ, Antonio (1995): «Inventario del Ms.II-1581 de la Biblioteca de Palacio de Madrid: El Cartapacio de Pedro de Penagos», *Reales Sitios*, 32-125, 17-33.
- COTARELO VALLEDOR, Armando (1945): *El cardenal don Rodrigo de Castro y su fundación en Monforte de Lemos*, Madrid, Instituto de España.
- CRESPO POZO, José Santiago (1997): *Blasones y linajes de Galicia*. Introducción de Carlos Martínez-Barbeito, A Coruña, Ed. Boreal.
- CUEVAS, Cristóbal (ed.) (2001): *Fray Luis de León. Poesías completas propias, imitaciones y traducciones*. Edición, introducción y notas de Cristóbal Cuevas, Madrid, Castalia.
- DLP = *Dicionário da Língua Portuguesa*. Priberam Informática & Porto Editora, 1996 [edición electrónica].
- FERNÁNDEZ VEGA, Laura (1983): *La Real Audiencia de Galicia, órgano de gobierno en el Antiguo Régimen (1480 1808)*, A Coruña, Deputación Provincial.
- GÁNDARA, Felipe de la (1662 [1970]): *Armas y triunfos, hechos heroicos de los hijos de Galicia*. Edición facsímile, Compostela, Colección Bibliófilos Gallegos.
- GARCÍA CARRAFA, Alberto e Arturo (1919-1953): *Enciclopedia Heráldica y Genealógica Hispano-Americana*, Madrid, Imprenta de Antonio Marzo.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, Emilio (1980): *La Galicia de los Austrias*, A Coruña, Fundación “Pedro Barrié de la Maza”.
- GOY DIZ, Ana (1999): *A actividade artística en Santiago, 1600-1648*, Santiago de Compostela, Consello da Cultura Galega.
- LÓPEZ, Roberto J. (1998): “Fiestas y conmemoraciones regias en Galicia durante el reinado de Felipe II”, in Antonio Eiras Roel (coord.): *El reino de Galicia en la monarquía de Felipe II*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.
- LÓPEZ, Roberto J. (2001): “Las celebraciones públicas en Galicia en el tiempo del Cardenal Rodrigo de Castro”, in *Xornadas sobre o Cardenal Rodrigo de Castro. Actas das xornadas realizadas pola Dirección Xeral de Promoción Cultural en Monforte de Lemos os días 5 e 6 de outubro de 2000*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.
- MAIA, C. de Azevedo (1986): *História do Galego-Portugues. Estado lingüístico da Galiza e do Noroeste de Portugal desde o século XIII ao século XVI (Com referência à situação do galego moderno)*, Coimbra, INIC.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1914): «Cartapacios literarios salmantinos del siglo XVI», *Boletín de la Real Academia Española*, I, 43-55, 151-170, 298-320.
- MICHAEL, Ian & José Antonio AHIJADO MARTÍNEZ (1992): «La Casa del Sol: la biblioteca del Conde de Gondomar en 1619-1623 y su dispersión en 1806», *El Libro Antiguo Español*, III, 185-200.
- MORAIS SILVA, António de (1949-1959): *Grande Dicionário da Língua Portuguesa*, Lisboa, Confluência.
- NAVARRO TOMÁS, Tomás (1991): *Métrica española*, Barcelona, Labor.
- ORTIZ DE ZÚÑIGA, Diego (1677): *Annales eclesiasticos y seculares de la... ciudad de Sevilla*, Madrid, Imprenta Real.
- PARDO DE VILLARROEL, Gerónimo (1657): *Parte Segunda de las excelencias y primacías del glorioso Apóstol Santiago*, Madrid, Gregorio Rodríguez.
- RODRÍGUEZ MONTEDERRAMO, Xosé Luís (1999): «La ciudad de Toro y el conde de Gondomar en el origen de los ‘cartapacios literarios salmantinos’», *Avisos* 16, 8.
- SAAVEDRA VÁZQUEZ, María del Carmen (1996): *Galicia en el Camino de Flandes*, Sada-A Coruña, Edición do Castro.
- VELO PENSADO, Ismael (1992): *La vida municipal de A Coruña en el siglo XVI*, A Coruña, Deputación Provincial.
- SÁNCHEZ CANTÓN, Francisco Javier (1965): “Aventuras del mejor poeta gallego del Siglo de Oro: Fr. Jerónimo Bermúdez”, *Cuadernos de estudios gallegos*, t. 20, fasc. 61, 225-242.
- VAAMONDE LORES, César (1917): *Gómez Pérez das Mariñas y sus descendientes (Apuntes históricos y genealógicos)*, Coruña, Litografía e Imprenta Roel (Separata de Boletín de la Real Academia Gallega).

APÉNDICE

ELOXIOS EN VERSO A DIEGO SARMIENTO DE ACUÑA,
CONDE DE GONDOMAR, NO CANCIONEIRO RB II/1581

OCTAVAS EN ALABANÇA DEL LINAGE DE LOS SARMIENTOS [RB II/1581 (2), FOL. 157R]

Salió un sarmiento en las yspanas gentes
 qual el lauro entre plantas principales
 y fueron después del sus descendientes
 obispos, arçobispos, cardenales.
 Dio barones famosos y exçelentes,
 marqueses, condes, duques, generales,
 estimados en paz, brabos en guerra,
 del çielo atlantes muros de la tierra.
 Y mas en esta sangre ynclita alló
 ábitos, encomiendas y tusones,
 y otras cossas de onor que yo las callo,
 que arfa den a los de ella más blasones,
 solo se deja al çielo el publicallo,
 pues no pueden de fama los pregones
 en largos siglos alcançar a tanto
 que les conçedan el debido canto.

DE FRAY MIGUEL ÇEJUDO A DON DIEGO SARMIENTO DE ACUÑA,
ESTANDO HAÇIENDO PROFESSION EN EL COMBENTO [RB II/1581 (2), FOL. 161R]

Exemplo vibo de la exçelsa y generosa rama
 que al mundo fruto dio de heterna fama
 dando materia de perpetua historia
 Renuébasse en tus hechos la memoria
 de la prosapia que ha immortal te llama
 de gente en gente tu balor derrama
 heterno el nombre, heterna la victoria.
 Heres en muestras hombre, en ser divino,
 gloria al amigo, al enemigo espanto,
 contra el Leteo que los hechos sorbe
 que los tuyos siguiendo el rreal camino
 harán que en essa cruz y blanco manto
 te cante el çielo y çelebre el orbe.

DE FREY LUCAS ZARCO A DON DIEGO SARMIENTO DE ACUÑA [RB II/1581 (2), FOL. 161V]

Si subir puedo el mal limado canto
 a la cumbre real de tu nobleza
 será heterna mi vos en tu grandeza
 en quanto cubre el çielo con su manto.
 Mas si no puedo lewantarme tanto
 que toque de tu honor la summa Alteza
 terné por gloria y singular proheza
 el subieto sin par do me lebanto.
 Y mientras respirare el alma mía
 sople la invidia, coma el fiero olvido
 que ha pesar suyo templarás mi acento.
 Berasse en tu valor y cortesía
 los rayos claros de que estás vestido,
 un sol de Acuña, un norte de Sarmiento.

NOTAS

- 1 O *Catálogo RB*, t. XIII, v. I-V que recolle a correspondencia do conde de Gondomar, describe numerosas cartas que apoian a procedencia gondomarensa dos cancioneiros salmantinos. En Rodríguez Montederramo (1999), facendo uso de noticias tomadas da correspondencia, achéganse datos sobre a filiación a Gondomar de tres dos cartapacios aos que se atribuíu orixe salmantina: o de Morán de la Estrella [RB II/531], o de Pedro de Lemos [RB II/1577] e o denominado “Justas poéticas” [II/2459].
- 2 Diego de Arratia foi o responsable destas signaturas, que responden á disposición da biblioteca na Casa del Sol de Valladolid (Cfr. Michael & Ahijado Martínez 1996: 192 e Andrés Escapa & Rodríguez Montederramo 1998: 40).
- 3 Por exemplo: “De Frey Miguel Çejudo a don Diego Sarmiento de Acuña, estando haciendo profesión en el comento” (fol. 161r), “De frey Lucas Zarco a don Diego Sarmiento de Acuña” (fol. 161v) ou o anónimo “Soneto a don Diego Sarmiento de Acuña” (fol. 177v). Pola semellanza xenérica de contexto coa nosa Canción transcribímoslos en *Ápendice*.
- 4 En Rodríguez Montederramo (1999) indícase a necesidade de realizar un estudo deste tipo, tendo en conta a totalidade dos cancioneiros dos séculos de ouro conservados na Real Biblioteca: “La historia de estos y otros volúmenes de poesías varias, su procedencia, el origen de los textos, el proceso de encuadernación, etc., están pendientes de estudio. Restablecer su organización primaria es un paso previo para reconstruir las pequeñas cortes literarias que están en el origen de las composiciones, tanto desde el punto de vista de su creación como de su recopilación”.
- 5 Véxase por ex. a carta RB II/2177, 141, na que Miguel Cejudo comunica a Gondomar o envío de sonetos.
- 6 O río Mandeo nace no cordal de Montouto, no límite oriental da Coruña: ó leste, do outro lado da serra, a Terra Chá, e máis en concreto a Terra de Parga; corre cara ao noroeste por un val moi fondo e fragoso atravesando as Mariñas e desemboca en Betanzos. É o curso principal, o que vertebra a bisbarra.
- 7 Nun primeiro momento consideramos tamén a hipótese de Jerónimo Bermúdez como autor da Canción. Contaban ó seu favor a súa identificación co reino de Galicia e coa súa lingua, como se desprende da «*Carta del auctor*» das Nise dedicadas ó conde de Lemos (“he querido entablar en la lengua castellana, aunque agena de la mía natural, la magestad del estilo trágico”, 1577: 46), os seus gustos clásicos, tamén deducidos dese texto preliminar e das traxedias que se conservan, así como a súa relación de amizade con don Diego, labrada no exercicio da milicia. Sen embargo, outros datos fan menos plausible esa hipótese: a súa postura pública contraria á da corte e favorable ao prior de Crato no asunto da sucesión de Portugal non concorda co encomio dun representante de Felipe II en Galicia, se ben na *Hesperodia* (1589) xa afirmara explicitamente a lexitimidade de Felipe a facerse coa coroa de Portugal; pero sobre todo non consta que estivese en Galicia e en contacto con don Diego nas datas de composición do poema, pois hai unha paréntese na súa biografía entre que o prenden en Andalucía en xaneiro de 1594 e a data da súa morte, ocorrida en Tui entre o 4 de xuño de 1605 e o 7 de febreiro de 1606 (Sánchez Cantón 1965).
Doutra banda, non atopamos elementos, máis cós puramente conxunturais, que puidesen vincular o poema con Juan Gómez Tonel ou Pedro Vázquez de Neira, os dous servidores da Real Audiencia que poetizan en galego na *Relación de las Exequias que hizo la Real Audiencia del Reyno de Galicia a la Majestad de la Reyna Da. Margarita de Austria, Nuestra Señora (q. Dios tiene)* (1612).
- 8 Así no v.61 copia <cosa> e corríxe en <cousa>: pon <u> por riba e marca a inserción con <„o^u”>, no v.85 escribe <por> e corríxe riscando o <r>, <po^r laterra>, etc. Véxanse máis casos no aparato crítico.
- 9 Véxase tamén Gándara: 591 e García Carrafa 1935: LII, 10-11.
- 10 Esta é a primeira vez que se nomea un galego para este cargo, en contra da cláusula establecida polos RRCC no momento da súa creación, segundo a cal non podía ser ocupado por galegos nin por persoas que tivesen intereses ou vínculos familiares con Galicia (González López 1980: I, 362). Para a importancia e detalle do labor desenvolto, véxase Velo 1992.
- 11 Cítanse pola tradución de Luis de León (Cuevas 2001: 21), pola proximidade cronolóxica co noso poeta.
- 12 Para o acordo do concello coruñés, de 12 de agosto de 1594, *vid. supra*. Para a biografía de don Rodrigo véxase a monografía de Cotarello Valledor (1945).
- 13 Isidoro de Sevilla é por antonomasia o santo da cidade, mais non é doado xustificar a media galeguidade que canta o poeta; con todo, é ben

- sabido que nesa altura no terreo da historia e da xenealoxía teñen cabida as máis extravagantes conxecturas. Fernando III o Santo é a outra posible identificación; a súa media natureza galega parece máis facilmente conxecturable cá do anterior, e de feito foi defendida polo erudito Sarmiento xa no séc. XVIII.
- 14 A pechazón da vogal, visible na distribución diatópica actual (*medo*, centro-occidente /e/ vs. oriente /e/), está xa atestada no corpus poético medieval, onde *medo* está en rima con *cedo*, *quedo*, *Toledo*, *dedo* e *acedo*.
 - 15 Con este sistema de notación queremos indicar, aquí e noutros lugares, que a forma con itálicas da copia que serve de base á nosa edición (adoito ms. B) se corresponde na outra copia coa forma gráfica incluída entre parénteses agudas.
 - 16 O ditongo en <suas> non ofrece dúbidas. Canto a <tua>, a consideración do hiato obrigaría a facer unha sinalefa na secuencia seguinte de tres vogais, a pesar da pausa e de que a intermedia está por forza tonificada (“¿non ves tua dita, oh ollo, e gran ventura?”).
 - 17 Cfr., tamén ante oclusiva, *amozcar*, *cazcarra*, *mázcara...*, *pezpiñeiro*, *pezpuño*, *pezpor...*, incluso *pezpunte*. Este é un fenómeno que hoxe se dá desde o Cantábrico ata a fronteira portuguesa, nunha franxa oriental de extensión desigual segundo as palabras, con maior penetración cara ao oeste na parte norte.
 - 18 Estas formas contractas da prep. *con* cos demostrativos e o pronome persoal forman hoxe áreas de concentración considerable no sur de Galicia —Ourense, sur de Lugo, centro e sur de Pontevedra— e tamén pequenas áreas disgregadas no límite nororiental e no noroeste da Coruña; ademais pódense atopar testemuños salferidos noutros lugares, sobre todo das amálgamas cos demostrativos. De aí deducimos que o repregue se produce cara ao sur; de por parte, decaen de xeito xeral no uso, pois en moitos lugares só existen na lingua dos vellos.
 - 19 Lémbrese, con todo, a dúbida exposta máis arriba sobre unha posible lectura “en pago de tal nova *etas*, albrizas”.
 - 20 Hoxe son abundantes as documentacións de *cinguir* e outros membros patrimoniais da familia (*cinguideira*, *cinguideiro*, *cinguidoiro...*) en todo o territorio galego, pero non ocorre o mesmo para un eventual *cinxir* que non demos testemuñado en ningures. Iso explica que os nosos lexicógrafos acollan decontino *cinguir*, con diferentes significados rectos ou traslaticios, en tanto que *cinxir* só se incorpora secundariamente e por vía culta.
 - 21 No galego medieval as formas da CII son características da variedade dialectal tudense (Maia 1986: 729-730), circunstancia que as fai aínda menos esperables na nosa canción.
 - 22 No *Diccionario* da RAE (1852), tras a definición “Hacer sonido por repercusión o sonar mucho”, engádese “En poesía se halla usado como activo”, un comentario gramatical que se mantén aínda na edición de 1992, para as dúas acepcións do verbo, que na entrada se define como intransitivo (<http://buscon.rae.es>).
 - 23 Consideramos tamén a posibilidade dunha lección “¿non ves túa dita ó ollo...?”, cunha locución *ó ollo* ‘de xeito patente, evidente...’ (cfr., por ex., *a ollos vista*), pero non nos foi posible documentar nin a súa existencia nin a compatibilidade doutras semellantes co verbo *ver*. Esta lección faría algo menos forzada a sinalefa en <ta o o>.
 - 24 No *Diccionario* da RAE (1791) EMPLEA figura con entrada propia, “*ant.* Lo mismo que empleo, ó mercaderías, en que se emplea el dinero para comerciar”, e así se mantén sen cambios substanciais (en 1914 suprínese “Lo mismo que empleo, ó”), aga en 1927, 1950 e 1989, en que só se dá con asterisco e como dialectalismo colombiano co significado de “empleita, pleita” (<http://buscon.rae.es>). En *DLP*, *empreita* ~ *empreitada* “obra que um ou mais indivíduos se encarregam de fazer para outrem, mediante retribuição estabelecida no acto do ajuste; contrato pelo qual uma das partes se obriga em relação à outra a realizar certa obra, mediante um preço; tarefa; trabalho que se ajusta em globo, não em dias”.